

Presentació

de l'Anuari 2024 de la
Fundació Gabriel Alomar

Francina Armengol

PRESIDENTA DE LA FUNDACIÓ
GABRIEL ALOMAR

L'Anuari de la Fundació Gabriel Alomar és un espai de reflexió i debat per a totes aquelles persones de pensament progressista i que aspirem a una societat més justa, solidària i democràtica a les Illes Balears.

La diversitat d'anàlisis i opinions que recull aquest segon número de l'Anuari ens ha de permetre entendre millor els reptes socials, econòmics i polítics als quals ens enfrontam, alhora que ens convida a construir alternatives per a Balears des de l'esquerra.

Aquest any, a més, aquesta publicació esdevé un homenatge necessari i sentit a Francesc Antich, amic, company i referent imprescindible del socialisme balear. La seva pèrdua ens ha deixat un buit immens, però també un llegat que ens obliga a continuar el camí que ell va ajudar a traçar: el de la política feta des del diàleg, el consens i el compromís ferm amb el progrés. La seva figura i la seva trajectòria estaran sempre lligades a l'esperit del Pacte de Progrés de 1999, aquell moment històric en què les forces progressistes de les Illes Balears van demostrar que una altra manera de governar era possible, posant les persones i els drets col·lectius al centre de l'acció política.

La Fundació Gabriel Alomar, amb la seva tasca de difusió del pensament crític i progressista, continua reivindicant l'esperit de figures històriques com la del mateix Alomar, un intel·lectual compromès amb els valors de la llibertat, la justí-

cia social i el republicanisme, que ens recorda que la defensa de la democràcia i de les llibertats mai pot donar-se per descomptada. I avui, més que mai, som conscients que la nostra societat està amenaçada per l'avenç d'una ultradreta que té per objectiu desmantellar conquestes socials i retallar drets que ens han costat dècades d'esforç aconseguir.

Per això, aquest Anuari ha d'esdevenir una eina essencial per reforçar el nostre compromís col·lectiu amb el progrés, i la nostra responsabilitat és seguir fent avançar la nostra societat amb valentia, amb diàleg i amb fermesa en els nostres valors.

Acab donant les gràcies a totes les persones que han fet possible aquesta publicació i a aquelles que, amb la seva lectura, seguiran alimentant el debat progressista a les nostres illes.

Confiem que les reflexions que hem recollit en aquest volum serveixin per alimentar el debat i per construir respostes valentes davant els reptes del present i del futur.

Un acord que va obrir camí

Marisa Goñi

DIRECTORA DEL
DIARIO DE MALLORCA

Ha passat un quart de segle del primer Consolat de Progrés, una fita a la història balear que va reunir els seus artífexs per commemorar-ho amb la convicció que “va valer la pena” i que els seus fonaments encara són vigents per afrontar aquests nous temps de polarització i avançament de les autocràcies.

Aquella unió de les forces progressistes liderades a Mallorca per Francesc Antich (PSIB), Pere Sampol (Més), Eberhard Grosske (IU) i Margalida Rosselló (Els Verds), sumats als responsables de la resta de les illes, amb especial esment a la pionera Pilar Costa, no només va assumir el comandament d’una terra governada per les forces conservadores des de temps immemorials, sinó que a més va orquestrar una fórmula habitual a molts països de l’entorn europeu, però fins aleshores inèdita a la nostra democràcia: un executiu de coalició. Abans que Pasqual Maragall a Catalunya i Pedro Sánchez a Espanya, Francesc Antich va aconseguir munyir el 1999 un acord multipartit per Balears. A diferència de Jeroni Albertí, que va fer president Gabriel Cañellas davant de Félix Pons en les albors de la transició, Maria Antònia Munar, més tard empresonada per corrupció, no va cedir llavors a les pressions i va triar el socialista davant del popular Jaume Matas, un altre que també va acabar a la presó. Antich arribava disposat a canviar el fons i les formes en un escenari que unia grans expectatives amb la necessitat de salvar equilibris difícils. La presa de possessió es va convertir en una festa de portes obertes al pati del Consolat, ple de gent corrent emocionada i desprovida de pompa. El seu primer acte com a president va ser visionar al Club Diario de Mallorca el docu-

mental 'Aigua clara' sobre l'horror del camp de concentració de Formentera, al costat de Cándido Méndez, el pare del qual hi va estar pres.

El part no va ser fàcil, moltes pujades i baixades amb cotxe, moltes reunions fins a altes hores de la matinada, dies en què semblava que tot botava pels aires i moments amb raigs d'esperança. Hi havia diferències substancials entre els idearis dels partits, però els uemites tenien en aquell moment ganes de venjança per les absorcions passades del PP i temien alhora ser víctimes de l'abraçada de l'ós. La nit electoral, moltes veus del partit, especialment de joves, varen deixar clar a Munar cap a on havia d'inclinar la balança. Més enllà de les emocions, ella comptava amb un as a la màniga davant les presions de l'altra part: no hi hauria pressupostos, ja que l'Estatut d'Autonomia exigeix que, a més de la majoria parlamentària, l'aprovació dels comptes requereix el sí de la majoria de diputats d'almenys dos Consells. La suma no donava cap combinatòria amb el PP. L'esquerra per part seva no podia deixar passar l'oportunitat, després d'haver testat l'experiència al Consell de Mallorca a la legislatura 1995-1999. No tenien cap més remei que arribar a un acord, si no volien ser apedregats, després de tants anys d'espera. Els estira i arronsa varen donar pas a un executiu dirigit per un socialista, amb un nacionalista a Educació, un comunista al capdavant de Treball i una ecologista a Medi Ambient. "Quina tropa" va ser l'expressió per erosionar emprada per Aznar, els seus ministres i acòlits en cada referència al Pacte de Progrés. En els pitjors moments, aquesta dura ofensiva va servir d'adhesiu i va ajudar a dissipar alguns obstacles que semblaven insalvables. El PP contra la tropa, tots contra el PP.

Tot i les discrepàncies internes i el clima d'hostilitat per part dels conservadors i dels poders econòmics, es varen arribar a aprovar mesures pioneres que s'han consolidat a les illes i que més tard altres copiaren, com les llistes cremallera a les candidatures electorals per garantir la paritat o l'ecotaxa, acoïllida amb rebuig frontal pel sector hotelier. Alguns van amenaçar d'emportar-se els hotels de Balears i d'altres deien que calia "matar el conseller" Celestí Alomar. Ara, la drete es planteja apujar-la en temporada alta i els hotelers reclamen que la recaptació es destini a fins mediambientals i turístics. Es va

ampliar el tren i els parcs naturals i s'establiren les bases d'un gir en política social i territorial, que va encendre els uns per excessiu i va defraudar els altres per insuficient. Un dia atiaven els tractors d'Asaja, un altre el mur dels activistes del GOB.

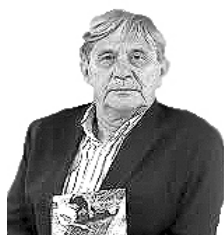
Aquell afany modernitzador del primer Govern de Progrés, amb les seves llums i ombres, va rebre càstigs severos, però amb la perspectiva del temps se li reconeix que va adoptar mesures que encara perduren i que va obrir camí. Sense Francesc Antich tampoc no hi hauria hagut Francina Armengol, presidenta de Balears amb un acord multipartit durant dues legislatures seguides i ara tercera autoritat de l'Estat. Avui la societat és diferent i el tauler polític ha canviat. L'esquerra s'ha fragmentat més i la ultradreta ha entrat a les institucions. El missatge dels líders progressistes d'abans per reconquerir el Consolat s'imposa a les seves files: visió, valentia i unitat.

Tot i les discrepàncies internes i el clima d'hostilitat per part dels conservadors i dels poders econòmics, es varen arribar a aprovar mesures pioneres que s'han consolidat a les illes i que més tard altres copiaren

Vocació de pal de paller

Joan Riera

PERIODISTA

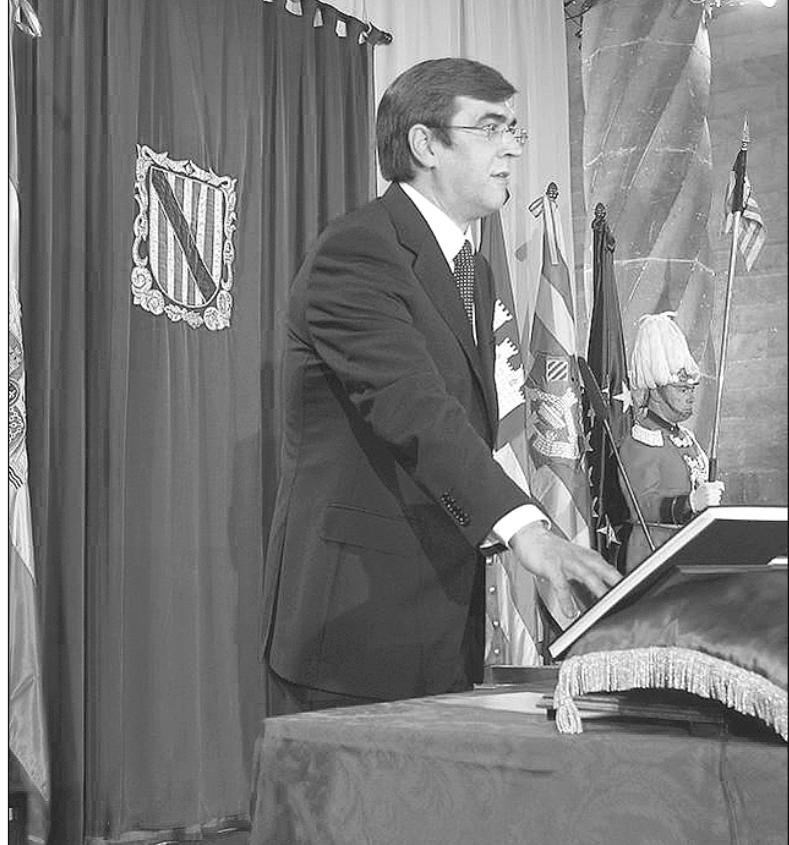

L'arribada a la presidència del Govern de Francesc Antich a mitjans del 1999 suposà la històrica conformació del primer Executiu progressista tres lustres després de l'assoliment de l'autonomia. Però per sobre d'això, féu emergir la nova i plural majoria d'esquerres i de sensibilitat nacionalista que reflectia el canvi de consciència d'unes illes que deixaven de banda el posat conservador i la mentalitat tancada heretada del franquisme.

El canvi arribà a mesura que noves generacions anaven assolint llocs de responsabilitat no només en el món de la política, si no també dins el teixit productiu i a l'ampli món de la docència i la cultura.

El PP, que havia gaudit de quatre legislatures quasi hegemòniques de la mà de Gabriel Cañellas i el seu populisme, hàbilment basat en un estil planer i suposadament amant dels tractors quan en realitat defensava els interessos oligàrquics, féu figa de manera clamorosa amb l'escàndol del túnel de Sóller, el 1995.

L'aleshores cap de l'oposició a Madrid, José María Aznar, fulminà Cañellas amb la histriònica frase Gabriel, te ceso por el bien de España. L'enfonsament de l'amo fou seguit pel cop de mà intern contra el seu successor, Cristòfol Soler, substituït de manera humiliant per Jaume Matas, el qual no va poder retenir la majoria absoluta popular. El 1999, el PP passava a l'oposició.

Arribar al poder no fou un camí de roses per al PSIB-PSOE. Durant els anys noranta arrossegava una forta crisi interna. La desunió era un fet a causa de les derrotes electorals patides a nivell autonòmic des del 1983 fins al 1995. L'estil felipista de fer política, altiu i displicent, no recollia els fruits desitjats a l'Arxipèlag.

En aquest context, una investida de la totpotent Agrupació Socialista de Calvià, encapçalada per Margarita Nájera, hereva del controvertit Paco Obrador, aconseguí enfonsar al secretari general Paco Triay en el congrés del 1997. Nájera col·loca de secretari general al professor Andreu Crespi, que es disposa a fer de surfista enmig de la tempesta. El najerisme es caracteritzava pel seu espanyolisme folklòric de tamboret i castanyetes, proper al demodé tarannà guerrista dels anys vuitanta.

Però és que en aquells mesos tan tensos es produí la reacció interna socialista que acabaria per canviar la història del PSIB-PSOE primer, i de l'Arxipèlag després. Un jove conseller de Medi Ambient del Consell, l'algaidí Francesc Antich, seguit per un grup al principi petit de lleials, decidí plantar cara a l'hegemonia altiva de Nájera. S'anunciaren eleccions primàries internes per a 1998, un any abans de les autonòmiques.

Antich llançà el lema de la seva campanya; "Hem de ser més PSIB i menys PSOE". Era un missatge tan simple com efectiu. Tocava l'ànima d'un partit i d'un poble que volien deixar de banda la

seva ancestral tímidesa. S'escampà com bassa d'oli per la Part Forana mallorquina, començant per la potent Agrupació Socialista d'Inca, on la família Armengol, símbol de la dignitat antifranquista, féu costat a Antich.

Als comicis interns, tot apuntava a una victòria d'Andreu Crespí i de la seva padrina jove Margarita Nájera. Però no fou així. Antich, un veterà batle hàbil com pocs en el cos a cos dialèctic s'imposà per un grapat de vots, dues o tres de dotzenes sobre un cens proper als tres mil afiliats. Fou suficient. Antich seria el candidat a president. El najerisme reculà. I arribaren les eleccions autonòmiques del 1999.

El resultat foren ajustats. El PP fou primera força però Matas es quedà a dos escons de la majoria absoluta (28) mentre que els socialistes en tragueren just una vintena. Però allà es demostrà la personalitat política d'Antich (que ara estam revivint amb una altra projecció amb els pactes que ha sabut articular Pedro Sánchez per a governar l'Estat espanyol). L'algaídi demostrà aquell 1999 que l'essència de la política és saber embastar un denominador comú per a totes les forces interessades en avançar i superar el passat. Pactà amb la UM de Maria Antònia Munar (que deixà amb un palm de nassos a Jaume Matas) tot i les pressions d'importants poder fàctics que ho volien evitar a fos com fos. També hi va haver entesa amb els nacionalistes de Pere Sampol i amb l'Esquerra Unida d'Eberhard Grosse.

Naixia així el Pacte de Progrés al Govern. Iniciatives que aleshores semblaven quimèriques, com la moratòria urbanística, donar empenta al matrimoni homosexual o l'establiment d'una ecotaxa, foren defensades amb vigor pels consellers i diputats progressistes. Es desenvolupava una nova i jove praxis de marcat accent social, de protecció dels debils, de salvaguarda del territori i la llengua.

Però l'any 2000 el PP aconseguí la majoria absoluta a nivell estatal. Aznar, que ja no necessitava el suport de la Convergència de Pujol, desplegà una política involucionista. Volia arraconar el Govern Balear. Nomenà a Matas ministro de Medio Ambiente. I començà una ofensiva ferotge contra l'ecotaxa.

Matas uní a molts d'hotelers (no tots) en aquesta direcció reaccionària. Es formà un front en contra d'Antich i del seu conseller Celestí Alomar. Fins

Iniciatives que semblaven quimèriques, com la moratòria urbanística, donar empenta al matrimoni homosexual o l'establiment d'una ecotaxa, foren defensades amb vigor pels consellers i diputats progressistes

i tot els Telediarios de Madrid es sumaren a l'ofensiva, assegurant que venien menys turistes a l'Arxipèlag. Tot i així, l'ecotaxa fou a provada. Matas la va abolir a la legislatura següent. Però avui en dia és una realitat indiscutible.

Aquella ofensiva, desafortada i demagògica, havia determinat la victòria del PP el 2003. Però la llavor del Pacte de Progrés ja

estava sembrada. Matas tornà a perdre el 2007. Havia inaugurat l'època dels escàndols lligats a la corrupció. Antich recuperà la presidència, però la tornà a perdre el 2011, arrossegat per l'època en que les escomeses de la Fiscalia, que substituïren durant un temps a l'acció política.

La sement del Pacte es demostrà fèrtil i enèrgica quan el poble plantà cara al dretà president Bauzá, declarat enemic dels valors de la llengua i la cultura pròpies. Cent mil persones sortiren al carrer el setembre del 2013 en contra dels abusos de Joserra.

Com a colofó, Francina Armengol, ara presidenta de les Corts, ha governat vuit anys seguits seguint l'estela d'Antich. Perdé el poder després del tsunami de la pandèmia, on molta gent no votà amb les armes de la raó sinó amb el tremolor de la por encara ficada al cos. Fenòmens semblants han esdevingut arreu del món amb canvis inesperats de governs, en paral·lel a l'ascens de l'extrema dreta.

I què cal esperar del futur? Com se l'ha d'enfocar? Analitzant l'obra de Francesc Antich: fent política de carrer, defensant els debils, protegint la llengua i la memòria històrica i, sobre tot, assumint els valors de l'humanisme centrats en esforçar-se per entendre els posicionaments dels altres, que és la millor recepta per combatre l'extrema dreta. En definitiva, essent PSIB a fons, com el 1998. Fent del pacte una bandera, una vocació de ser pal de paller.

(Les Illes Balears 25 anys després del primer Govern progressista. Una visió històrica i de futur)

Desafiaments vigents un quart de segle després

Maria Llull

PERIODISTA

El Pacte de Progrés va demostrar una cosa que, malgrat que ara ens pot fins i tot semblar innocent, fa 25 anys no ho era tant: les Balears no eren un territori on només pogués governar la dreta, com havia passat fins llavors, l'esquerra també en podia assumir la responsabilitat.

El que queda d'aquella entrada en el segle XXI són una sèrie de fronts que, malgrat que no s'han tancat encara, el Govern de Francesc Antich va assenyalar abans d'hora, en un moment en què bona part de la societat no en veia la urgència. Vint-i-cinc anys després, decisions que varen semblar agosarades, com implantar l'ecotaxa, s'han normalitzat. Però les Balears continuen a la recerca de la quadratura del cercle: com s'assoleix un equilibri entre la dependència del turisme, la protecció del medi ambient i el benestar dels residents? Aquesta pregunta continua sense resposta governi qui governi, a dreta i a esquerra.

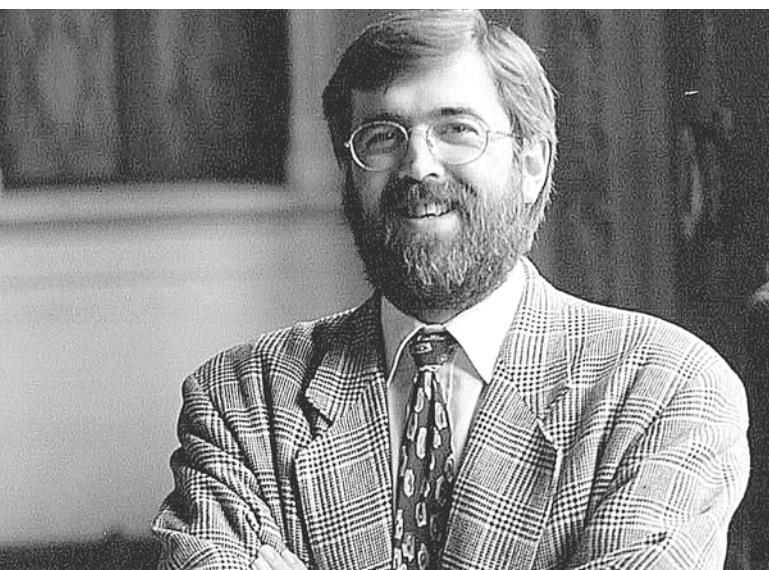
Més enllà de la recerca de la sostenibilitat que va marcar el primer Pacte, bona part de la ciutadania s'ha topat amb l'emergència. Fa anys que el turisme va sortir dels hotels i va entrar als habitatges, mentre que els preus per tenir una casa on dormir no han aturat d'escalar i arribar a nous cims, sempre obediets de la llei de l'oferta i la demanda.

Fa anys que el turisme va sortir dels hotels i va entrar als habitatges, mentre que els preus per tenir una casa on dormir no han aturat d'escalar

El medi ambient, el territori, les polítiques socials i un model turístic més respectuós varen ser alguns eixos que travessaren la legislatura. Ara bé, les bones intencions varen quedar curtes davant de les pressions de sectors com l'hoteler i l'immobiliari, i del fet d'haver d'aconterar un grup heterogeni de socis de govern.

Les Balears deuen al primer Pacte l'ampliació dels espais naturals protegits (de 8.000 a 27.000 hectàrees), l'augment de l'habitatge públic, l'estímul del federalisme insular (amb un eslògan que molts recorden: Quatre illes, un país, cap frontera), l'impuls a la normalització lingüística del català, un intent de

transformar el model turístic en un moment en què les Balears estaven lluny de la turistització actual, normativa a favor de la paritat, l'esforç per singularitzar el PSIB i un model de feina conjunta entre forces diferents de l'esquerra.

El temps ha demostrat que la lluita contra la massificació turística i l'especulació urbanística i territorial són imprescindibles, i també ha deixat palès que les eines que s'han fet servir fins ara són insuficients. Si en 1995 varen arribar a les Balears 10,5 milions de turistes i alguns consideraven aquesta xifra escandalosa, l'any passat en vàrem rebre més de 18 milions de visitants i enguany tot indica que se superaran els 19 milions. Fa dècades que el mantra de la sostenibilitat ens sobrevola, però cap Govern ha aconseguit aplicar mesures efectives per frenar l'allau. A hores d'ara, el PP s'hi ha sumat a les idees que va impulsar l'esquerra, però el Pacte per a la sostenibilitat del Govern de Marga Prohens acumula fracassos davant de la societat civil i centra la seva atenció en un sector empresarial que només entén la sostenibilitat des d'un punt de vista del benefici econòmic (el seu).

La conseqüència més greu de tot plegat és l'emergència de l'habitatge, amb famílies abocades a viure a infrahabitatges, augment dels sense sostre, persones que només troben com a solució viure dins d'una caravana... I bona part d'elles amb un salari que ja no és garantia de prosperitat. Perquè el turisme, aquest turisme de masses que tenim a les Illes, ens ha empobrit.

El temps ha demostrat que la lluita contra la massificació turística i l'especulació urbanística i territorial són imprescindibles

Pel que fa a la protecció d'un territori fràgil, com sentim dir des de fa dècades (i és cert), el trobam cada vegada més urbanitzat i el futur immediat no permet

gaire esperança de revertir aquesta situació. La Llei de simplificació que es va aprovar fa només una setmana posarà les coses encara més fàcils per construir en rústic i legalitzarà els habitatges fora d'ordenació i que no haurien d'haver existit mai.

Qui pensava fa 25 anys que l'extrema dreta seuria en el Parlament hauria tingut l'ocasió de condicionar les polítiques que es duen a terme a les Balears? Els atacs a la llengua, a les polítiques d'igualtat, a la memòria democràtica i als migrants s'han normalitzat. Però la societat balear ha enviat un missatge clar en sortir al carrer: hi ha línies vermelles que a hores d'ara no es poden traspassar.

Un quart de segle després del Pacte, la societat illenca pot dir que ha après d'aquella iniciativa pionera que va pagar el preu de voler innovar. Aquell govern va ser un punt d'inflexió, i no és poca cosa. La necessitat del consens polític i de tenir una visió estratègica a llarg termini són dues de les herències que n'han quedat. Varen ser uns anys marcats per una visió optimista del futur, una manera d'enfocar les coses que ja no es practica. I aquest és precisament un dels seus valors.

El primer Pacte de Progrés que trajo la justicia social a Baleares

Esther Ballesteros

PERIODISTA

“Esta es la victoria total del cambio”. Con estas palabras, Francesc Antich celebraba en 1999 un cambio inédito en Baleares: por primera vez en la historia democrática de las islas -y del resto de España-, la unión de las fuerzas de izquierdas, soberanistas, ecologistas y también de centro permitió romper con la hegemonía que durante décadas había ejercido la derecha en un archipiélago azotado hasta entonces por las pugnas de poder, el desarrollismo y la especulación.

Las iras empresariales no tardaron en hacerse evidentes a pesar de que, con el nuevo impuesto turístico, las islas seguían la senda de países como Francia o Suiza

Yo era una estudiante de periodismo en prácticas cuando aquel primer Pacte de Progrés encarraba su recta final, pero las ideas de lo que aquella alianza había supuesto fui asumiéndolas con el paso del tiempo al sumergirme de lleno en el panorama

político balear. Aquel inaudito laboratorio de acuerdos e ideas, como bien subrayó entonces Antich, conectaba por primera vez Balears “con las grandes corrientes de modernidad y progreso” y permitía vislumbrar, lejos de imaginarios utopistas, la implantación de políticas sociales y económicas más justas y la transformación del archipiélago en un territorio ecológicamente más habitable.

Y así fue: aquella alianza entre PSIB-PSOE, PSM, Esquerra Unida, Els Verds y la desaparecida -y ahora resucitada- Unió Mallorquina supuso un cambio radical para los derechos de la población frente a unos sectores económicos acostumbrados al excesivo mimo de las instituciones. “Los terratenientes no querían parques naturales, los hoteleros no querían ningún tipo de control sobre el turismo. Hicieron una batalla durísima contra la ecotasa y hoy en día ya nadie la discute. Fue algo revolucionario”, subrayaba el expresidente socialista en una reciente entrevista con elDiario.es.

Y es que, entre las numerosas medidas que el Pacte puso en marcha fue una, por encima de todas las demás, la que despertó la furibunda resistencia de gran parte del todopoderoso imperio hotelero de Baleares: la ecotasa, cuyo objetivo pasaba por compensar el elevado consumo de recursos y el deterioro del territorio como consecuencia de la actividad turística. Las iras empresariales no tardaron en hacerse evidentes a pesar de que, con el nuevo impuesto turístico, las islas seguían la senda de países como Francia o Suiza. Durante los dos años en que estuvo vigente, el tributo logró una recaudación de 160 millones de euros.

Aquel primer Pacte se planteaba además, por primera vez en España, como una cuarta vía, como acertaría a denominarla el exconseller de Economía Carles Manera

lobbies empresariales y la derecha no dudaron en culpar a la ecotasa de todos los males. Hoy, nadie o casi nadie la discute.

Aquel primer Pacte se planteaba además, por primera vez en España, como una cuarta vía, como acertaría a denominarla el exconseller de Economía -y admirado amigo- Carles Manera en oposición a la tercera vía impulsada por Tony Blair, aquella que suponía la intromisión del neoliberalismo en la socialdemocracia. En nuestros irremediables -y gozosamente interminables- debates

En un contexto de desaceleración económica mundial, la crisis de Alemania y la guerra de Irak, que se tradujeron en una importante ralentización económica, el recorte de gastos y la caída de turistas, los

sobre la búsqueda de la justicia social -aderezados, quizás, con una pizca de idealismo y con las ansias transformadoras de nuestro querido William Morris siempre presentes-, Carles me habló un día de esa cuarta vía: la conjunción de fuerzas de izquierdas que por aritmética parlamentaria estaban obligadas a entenderse entre ellas y pactar líneas de actuación, como acabó materializándose en Baleares, continuando en 2003 con el tripartito de Pasqual Maragall y confirmándose más adelante a nivel estatal con el fin del bipartidismo imperante desde las elecciones generales de 1982. Aquella alianza suponía la asunción de una vía diferente de recuperación de las señas de identidad de la socialdemocracia clásica con nuevos elementos doctrinarios de la ecología, el sindicalismo y la lucha social.

Y así quedó plasmado con el alud de medidas que desplegó el Ejecutivo de Antich en materia social, educativa, medioambiental y económica: un incremento de la financiación de los Consells Insulars, la materialización de reivindicaciones históricas como llevar el tren hasta Sa Pobla y Manacor, la aprobación de la primera ley de paridad del Estado, la racionalización del sistema de autocares, el aumento de las hectáreas protegidas desde las 8.000

hasta las 27.000, la quintuplicación del parque de vivienda pública, la puesta en marcha del primer plan energético de Balears, la estimulación del federalismo insular o el impulso de la normalización lingüística de la lengua catalana son solo algunos ejemplos de lo que supusieron el esfuerzo y la voluntad de pacto que integraban el primer gobierno liderado por Antich.

Al frente, las denuncias políticas y las feroces campañas de prensa impulsadas por el PP no lo pusieron fácil, como tampoco el Gobierno de José María Aznar, obsesionado con las autopistas y empeñado en atizar el falso discurso de que el Pacte se estaba “cargando el turismo”, pero temeroso de que el nuevo modelo de izquierdas fuese replicado en otras Comunidades Autónomas, como así acabó sucediendo.

En 2003, con el PP erigido en símbolo del “milagro económico”, un Jaume Matas recién salido de uno de los Ministerios de Aznar prometiendo pleno empleo y la transformación de Baleares en abanderadas del crecimiento económico y turístico y, cómo no, el ferviente respaldo a los grandes hoteleros, los conservadores regresaron al poder y, junto a ellos, las autopistas y los proyectos megalómanos. Su primera medida, la derogación de la ecotasa. Pero, tras aquellas ambiciosas infraestruc-

turas, acabaron brotando los contratos ilegales, los sobrecostos, los cohechos e innumerables tratos de favor. Fue aquella una de las mejores etapas que recuerdo a nivel periodístico, prácticamente cada día a las puertas de los juzgados y con la incertidumbre y la curiosidad inevitablemente inherentes a nuestra profesión acerca de qué dictaminarían los tribunales.

Creo firmemente que el paso del tiempo demostró que las medidas impulsadas por aquel primer Pacte quedaron fehacientemente asentadas en las islas y que, sin ellas, Baleares no sería lo que es hoy, unas islas con muchos más derechos sociales, por mucho que algunos se empeñen en intentar retroceder para el único beneficio de los suyos.

El paso del tiempo demostró que las medidas impulsadas por aquel primer Pacte quedaron fehacientemente asentadas en las islas

L'ecotaxa i una mica més

Celestí Alomar

LLICENCIAT EN
GEOGRAFIA I HISTÒRIA

Durant el primer Pacte de Progrés, divendres era el dia que es reunia el Consell de Govern. Recordo que a la segona o tercera setmana, a principi de setembre, abans de començar la reunió d'aquell dia, el president Francesc Antich em va cridar a part amb el conseller Eberhard Grosske, per demanar-me com veuria crear un impost sobre el turisme. Els vaig dir que em deixessin un temps per pensar-ho. Abans del següent Consell ja els havia contestat de manera afirmativa.

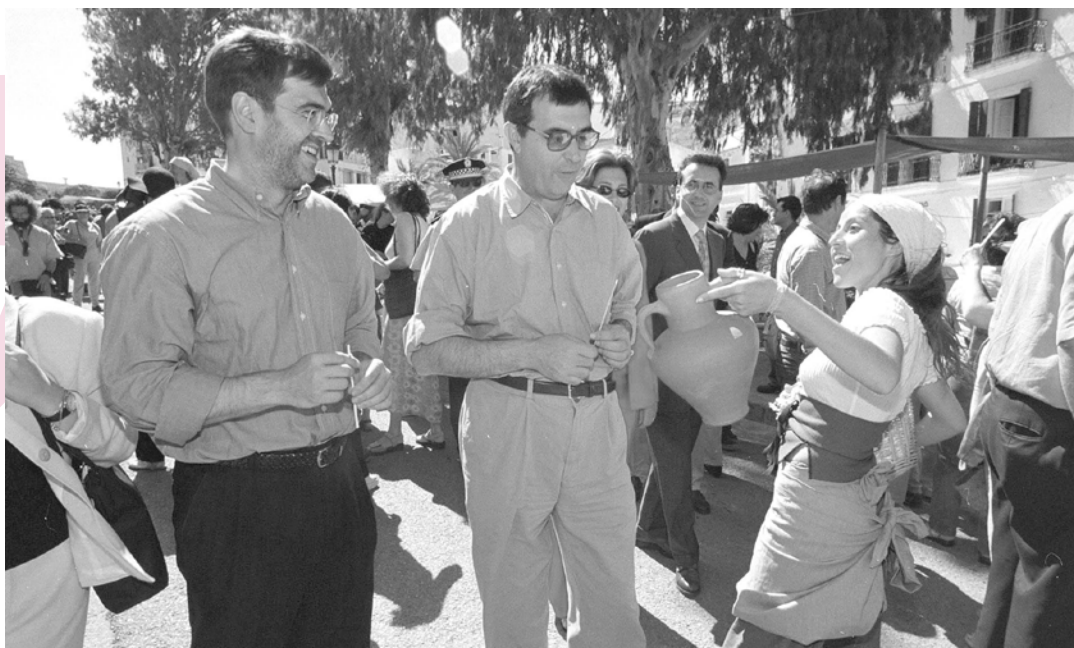
La idea d'un impost sobre l'activitat turística no era absolutament nova; més enllà que existís des de feia molts d'anys en alguns països, com França o Suïssa, era un tema que s'anava intuïnt. En l'època de l'aplicació de les lleis de modernització dels establiments turístics i d'embelliment de les zones turístiques, ambdues de 1990, amb el conseller Jaume Cladera sovint havíem considerat la quantitat de deu mil milions anuals com la necessària per fer una transformació profunda de l'oferta turística. Quan es van fer els esponsorjaments d'edificis hotelers obsolets que va portar a terme l'Ajuntament de Calvià, presidit per Margarita Nájera, la idea de disposar de recursos per a la transformació de la zona, extrets de la mateixa activitat, era un tema recurrent.

Es partia d'una idea essencial que consistia a considerar el medi, en un sentit ampli, com la matèria primera del turisme

A la dècada dels noranta del segle passat havia sorgit l'obsessió per millorar el producte turístic; a finals de la dècada anterior s'havien vist les orelles al llop en forma de recessió de la despesa turística i de disminució de

visitants. La política turística del primer Pacte de Progrés recollia aquest corrent de pensament, de valorar l'espai com a element de qualitat i de certa moderació quantitativa. Serà a partir dels governs de José María Aznar i de Jaume Matas que es tornarà a imposar la idea extractivista i expansionista del neoliberalisme més extrem.

L'impost naixia com una peça o una part d'una manera de pensar la política turística; no pretenia ser un impost ambiental, que servís per eliminar externalitats produïdes per l'activitat turística, com hauria estat l'objectiu d'un impost d'aquestes característiques. Nogensmenys, l'impost era finalista i tenia com a objectiu remodelar i rehabilitar zones turístiques, recuperar recursos i espais naturals i rurals, revalorar els elements patrimonials de rellevància social, cultural i turística i revitalitzar l'agricultura. Es partia d'una idea essencial que consistia a considerar el medi, en un sentit ampli, com la matèria primera del turisme, en contraposició a la presumpció que era el turista a qui s'havia de considerar com a tal. Aquest principi es converteix en un element capital per entendre el marc en què s'insereix la política turística del primer Pacte de Progrés. Imposava el medi com a protagonista central, en contraposició al mercat, i el que és més important,

transposava la idea de poder, que s'havia mantingut com un fet natural, i el rellituava a l'esfera del ciutadà i no del negoci. Idea essencial i definitiva del Pacte, que sempre va defensar l'interès general com a motiu primordial de qualsevol actuació.

Els objectius que havia de recollir la llei tenien una doble vessant: beneficiaven la Comunitat i els seus ciutadans i, en segon terme, els visitants. A la vegada, tenir cura del medi, dels espais naturals i del patrimoni, i millorar la situació de les zones turístiques, donava a la indústria l'oportunitat de crear un producte de més qualitat. Des del punt de vista quantitatiu, tots els estudis que es van encarregar a entitats i professionals independents coincidien que la incidència de l'impost en el mercat seria neutra, i que en el pitjor escenari podria provocar una davallada de l'1 per cent en el nombre de visitants. Des del punt de vista de la comunicació, generava una imatge positiva, com a societat que tenia cura del medi. Era un tipus d'impost que estava perfectament assumit per la població de la majoria de països europeus; la novetat era que s'aplicaria en una destinació de vacances líder en turisme de masses, excepcionalment popular i familiar, entre els europeus, i controlada pels grans operadors turístics. No seria fàcil.

La creació de l'impost, en les circumstàncies d'infrafinançament històric de la Comunitat, representava un acte de sobirania. En les enquestes que es realitzaren periòdicament, mai va tenir un grau d'acceptació popular inferior al setanta-cinc per cent. En els sondejos que es feien a la població d'Alemanya no baixava del seixanta per cent.

Aquests percentatges permetien treballar la idea inicial que l'impost, i molt especialment els projectes que es duguessin a terme, podia generar un corrent de solidaritat entre el territori i l'activitat turística. Reduir la bretxa entre la societat receptora i els visitants. Va resultar molt significatiu que, a pesar de la incitació que es feia des de moltes recepcions d'hotel, el volum de reclamacions no passés de la dotzena entre els deu milions de turistes que aleshores arribaven anualment.

L'absència d'un impost específicament verd a les Balears va facilitar que agafés embranzida el nom d'ecotaxa, que s'havia llançat des del mateix gabinet de comunicació de la Presidència del Govern. Des de llavors, sempre se l'ha conegut així.

Debat polièdric

Les estadístiques de popularitat concorden amb l'interès que va generar l'adopció de la mesura en molts àmbits diferents, tant dintre com fora del país. Abans de ser aprovada al Parlament, ja havia estat objecte d'un llarg i extens debat, tant mediàtic com entre la gent, i havia esdevingut tema de conversa habitual. La transcendència que va adquirir internacionalment la podríem valorar en dos fets gens habituals, però altament significatius. Un, el debat sobre l'impost en una sessió extraordinària de la comissió d'economia del Bundestag, a Berlín, al qual vaig ser convidat a participar oficialment, com a conseller de Turisme del Govern de les Illes Balears, i en què al final de la reunió es va celebrar una votació que donava suport a la mesura. I a més, la concessió per

Al país, el debat va rompre amb el tabú que de turisme només en podien parlar els professionals. Es va convertir en un exercici profús i intens del dret a opinar

part del British Guild of Travel Writers (BGTW) del guardó Globe a l'ecotaxa com a millor projecte turístic internacional, en un acte organitzat a l'hotel Savoy de Londres, en què van participar unes quatre-cents persones.

Al país, el debat va rompre amb el tabú que de turisme només en podien parlar els professionals. Es va convertir en un exercici profús i intens del dret a opinar. El resultat va ser que la percepció de la gent envers l'activitat turística va canviar i el tema es va fer més proper i familiar; realment, hi va haver un abans i un després de l'ecotaxa. La democratització del debat sobre el turisme és el segon element que caracteritza el moment, el qual està molt en consonància amb la idea expressada que el medi és la matèria primera de l'activitat. El ciutadà debat sobre turisme perquè, en darrera instància, és titular de la matèria primera i responsable de tenir cura del medi. Avui en dia, hi ha mostres claríssimes d'això i de la consciència col·lectiva del tema en el cos reivindicatiu de la mobilització social. Al Primer Congrés de Turisme del Fòrum de la Societat Civil se sintetitzava el debat sorgit en la postpandèmia en relació amb el futur i s'hi incorporaven elements com ara decreixement i diversificació econòmica, fins llavors proscrits en qualsevol discurs. A les Balears la iniciativa popular relacionada amb el medi quasi sempre ha anat per davant de la política.

La distància s'escurça, però la reticència es manté. Al consell de ministres de Turisme de la Unió Europea, celebrat a Palma durant la passada presidència espanyola, es va parlar amb èmfasi de "tenir en compte els residents", per sortir a camí al creixent corrent d'opinió contrari a la massificació turística i als impactes negatius que genera sobre el dret a l'habitatge. El discurs dels ministres sonava desfasat, no a l'altura de la gravetat del moment, i

continuava feel a la idea de l'economia com una activitat que està per sobre de la societat, i el nadiu del turisme (més enllà de ser força de treball), un element estrany, que pot esdevenir incòmode, ara és convenient no ignorar-lo. El debat obert per l'ecotaxa i el sentiment ciutadà van en el sentit contrari: els ciutadans, subjecte sobirà, han de debatre sobre el tipus d'activitat turística que volen per al país del futur. En aquest cas, relegar els ciutadans a la condició de residents és desposseir-los de la seva identitat política, cosa que és més aviat una expressió colonialista pura i dura.

És evident que el debat entorn de l'ecotaxa era una disputa pel poder i, com a tal, es va convertir en una confrontació, amb defensors i detractors de la mesura, però, en el fons, d'allò que es tractava era de saber qui manava sobre l'economia, si el mercat o la política, com a expressió de la sobirania dels ciutadans. Era important que la llei s'aprovés i s'apliqués, que la gent pogués veure resultats concrets. El contrari hauria estat una decepció i un debilitament moral de la Comunitat. L'ecotaxa va actuar com a referent. El mecanisme que preservava la singularitat i la naturalesa del projecte, el sentit polític i social de la proposta, residia en dos elements, al marge de la solidesa en l'estructura i l'enginyeria jurídica de l'impost, que eren el seu caràcter finalista i la gestió participada.

Abans de l'aprovació de la llei, el Govern havia creat un fons per a la rehabilitació d'espais turístics i naturals, que després la llei incorporaria en l'articulat, i aquest fons seria el receptor dels recursos recaptats i el responsable d'executar els projectes. L'objectiu era preservar el caràcter extraordinari i finalista de l'impost, quasi en la seva totalitat pagat

pels visitants, i evitar que es diluís en els comptes generals de la Comunitat, com una font més de finançament. Això implicava una bona comunicació dels projectes que es duïen a terme –que de manera massiva es va fer als aeroports– i, a la vegada, induir la idea de corresponsabilitat entre els visitants. La segona iniciativa va ser constituir el Consell Assessor de Turisme, que contemplava la Llei del turisme vigent, dotar-lo de competències per seleccionar els projectes i ampliar-lo a les organitzacions més representatives de la societat civil.

Destacaríem, idò, com a idees principals, la definició i la titularitat de la matèria primera, sobirania, exercici del dret d'opinió i control democràtic.

Llarga ressaca

La derogació de la llei de l'impost va comportar una pèrdua de recursos considerable per al país. Però, per damunt de tot, es va convertir en l'avantsala d'una ruptura absoluta amb el corrent de la política turística que, amb més o menys decisió i encert, havia estat compromès amb la millora de l'espai i de la qualitat del producte. L'arribada del segon govern Matas va ser saludada per la patronal internacional dels operadors turístics com "la tornada dels professionals". Altament significatiu. Es tornava a la idea de la despolitització de l'economia, i podria dir-se que va inaugurar el període més neoliberal de la política balear.

Mediàticament el debat entorn de l'ecotaxa s'havia focalitzat en la confrontació d'una part de l'empresariat hotelier amb el Govern. Això va conduir a una simplificació del procés, a oblidar-se de la substància de l'assumpte, que no era altra que la democratització de l'economia. És evident que hi va haver grups empresarials que van fer un torcebraç al Govern sobre qui dictava la política econòmica. I de manera més que manifesta van fer una aliança amb el president

*El suposat setge
hotelier al
Govern no
era més que
l'exoesquelet
d'una
realitat més
complexa*

Aznar –creació d'Exceltur– i van contribuir amb fortes quantitats de doblers a la campanya del PP, que va portar a aquests a guanyar les eleccions. Això va conduir a una anàlisi errònia de la situació: els guanyadors eren el binomi PP-hotellers i els perdedors, l'esquerra i la seva política econòmica (turística, ambiental, agrària...).

És evident que aquesta podia ser una primera lectura, discutible. Però la verdadera essència del debat i la disputa sobre el poder es van donar a l'entorn de la democratització de l'economia, no sobre les xifres, que per cert eren bones. Des d'una perspectiva d'esquerres i des d'una visió progressista no podia ser d'altra manera. És interessant per a la història, i per a la creació d'un relat, personalitzar i posar cara als protagonistes, però hi havia molt més, com als icebergs. Els mitjans es van encarregar de fer-ho. Així i tot, cal dir que la trama d'aliances i coincidències era molt més complexa que això. El suposat setge hotelier al Govern no era més que l'exoesquelet d'una realitat més complexa, tan alambinada com que el principal cap d'esquadra de la revolta hoteliera va ser nomenat director general de Turisme en el segon Pacte de Progrés.

L'essencial d'aquell debat va ser que l'impost es va aprovar i es va aplicar, que es van prendre decisions en matèria de política econòmica en funció de l'interès general, que es va produir un debat ampli, ric i divers que va interessar la població, i que això era una base sòlida per a una transformació del país. I que l'ecotaxa només era una part d'una proposta més àmplia que es va convertir en una fita i en un símbol enfront dels interessos sectorials.

No obstant això, no repetir govern després de les eleccions del 2003 va generar dubtes, que s'han anat arrossegant durant temps, per no dir que encara persisteixen. Per ventura, la decisió dels conservadors de mantenir l'impost ambiental i, àdhuc, d'incrementar-ne l'import podria difuminar-ne algun. Encara que la pregunta essencial és saber per què una part de l'esquerra, quan un poderós crida, s'atemoreix i, àdhuc, s'encongeix, i quan és la gent que protesta, tendeix a apaivagar-la. És, simplement, perquè es van perdre unes eleccions o el problema és més profund?

Temps d'il·lusió, treball i diàleg

Bartomeu Llinàs Ferrà

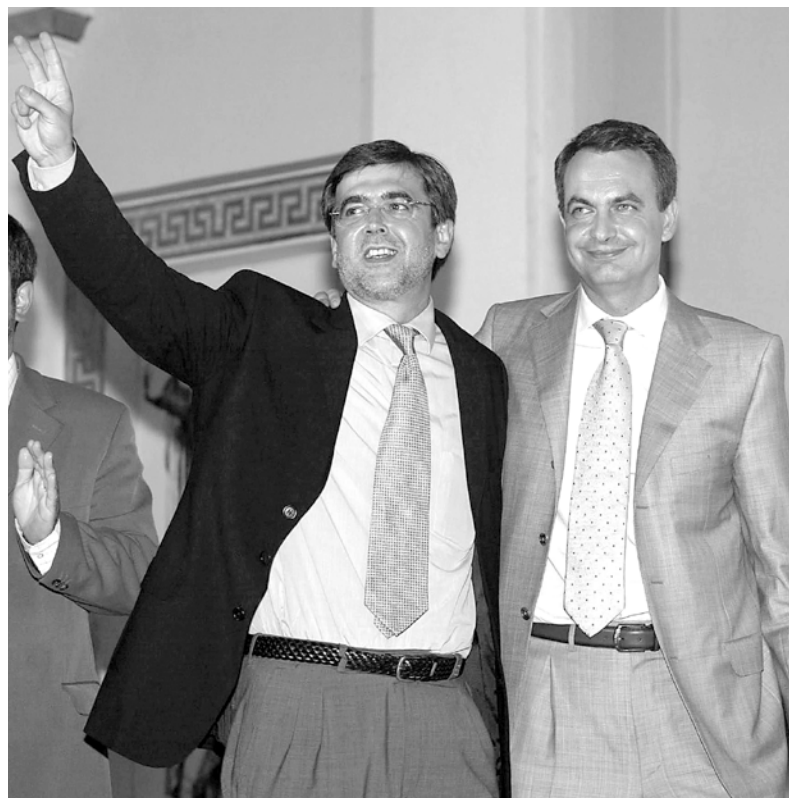

El període, entre les eleccions autonòmiques del 13 de juny de 1999 i l'arribada del Govern de Progrés, foren setmanes crucials amb constants contactes, converses i negociacions. Temps intens de diàlegs, que fructificaren i feren possible un pacte de centreesquerra.

En aquell moment, un entusiasme desbordant omplí de persones la Llotja, el Consolat de Mar i els voltants, amb motiu de la presa de possessió del nou president Francesc Antich i Oliver: era el 27 de juliol de 1999.

Al mateix temps, jo tenia previst un viatge a Noruega, el qual vaig posposar, per una oferta inesperada del president Antich. M'oferí una de les dues direccions generals que el PSIB-PSOE podria disposar a la Conselleria d'Educació i Cultura, que regentaria el PSM.

La primera passa que vaig fer va ser entrevistar-me amb el conseller Damià Pons i Pons, per demanar-li si tenia cap objecció al fet que em fes càrrec de la Direcció General de Formació Professional. Ell em digué que era una àrea que corresponia a una altra formació del pacte i que no hi

posava cap impediment. Vaig tornar insistir-hi, afegint que si ell considerava que jo no era la persona adequada per al càrrec o que tots dos no poguéssim col·laborar amb lleialtat i franquesa, rebutjaria l'oferta del president.

Uns dies després, els directors generals i la directora general preniem possessió dels nostres càrrecs a la Conselleria d'Educació i Cultura.

Varen ser dos anys de feina creativa i engrescadora a la Direcció General de Formació Professional i Inspecció Educativa (1999-2002). Aquesta direcció també tenia assignades les competències del que seria l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears; iniciativa començada per la Direcció Provincial del Ministeri d'Educació i Ciència a les Illes Balears l'any 1995.

El traspàs de funcions i serveis de l'Administració de l'Estat a la Comunitat Autònoma s'havia produït el desembre de 1997. I, a més de la gestió ordinària, tant a la Formació Professional com a la Inspecció Educativa, es feia necessari regular-ne l'organització i el funcionament com a la resta de les direccions generals.

Jo tenia previst un viatge a Noruega, el qual vaig posposar, per una oferta inesperada del president Antich.

Per aquesta raó, s'aprovaren els decrets següents:

- Decret 33/2001, de 23 de febrer, pel qual s'estableix l'ordenació general dels ensenyaments de la formació professional específica de les Illes Balears.
- Decret 36/2001, de 9 de març, pel qual es regula la Inspecció Educativa en l'àmbit de l'ensenyament no universitari.
- Decret de 39/2001, de 10 de març, pel qual es crea i es regula el Consell de Formació Professional de les Illes Balears (adscriu a la Conselleria de Treball i Formació).
- Decret 104/2001, de 20 de juliol, pel qual es crea l'Institut de Qualificacions Professionals de les Illes Balears (adscriu a la Conselleria d'Educació i Cultura).
- Decret 107/2001, de 3 d'agost, pel qual es crea l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears i se'n regula el funcionament.

A més, es realitzaren per primera vegada, a l'àmbit de la formació professional les activitats següents:

- I Mostra de Formació Professional de les Illes Balears, del 21 al 25 de febrer de 2001. Per donar a conèixer l'oferta de la formació professional de les Illes Balears i els centres on s'impartia. Visitaren la mostra 15.723 persones. Les xifres en referència a les persones que hi assistiren són les següents: 518 pel que fa al professorat, 10.205 quant a l'alumnat, i 5.000 entre empresariat, familiars i públic en general.
- Participació en el programa Leonardo da Vinci: un programa d'acció comunitària que tenia per objectiu aplicar una política de formació

professional a Europa; aquest programa va ser considerat l'instrument clau per dur a terme l'aprenentatge permanent en aquest àmbit.

El desenvolupament normatiu i les innovacions referents a la Inspecció Educativa figuren a continuació:

- Resolució del conseller d'Educació Cultural, de 23 de novembre de 2001, de la primera convocatòria d'accés al cos d'Inspecció Educativa de les Illes Balears.
- Publicació de Baula a Baula, maig de 2001. Una col·lecció que nasqué per ser una cadena d'experiències, estudis teòrics i aplicacions pràctiques de l'entorn educatiu sempre en relació amb la inspecció educativa. Una eina contrastada entre la teoria i la pràctica; d'una banda, amb una base científica i freda i, de l'altra, amb l'escalfor del dia a dia escolar.
- Congrés sobre la Inspecció Educativa en un context de canvi.
(Multiculturalitat - Noves Tecnologies - Formació professional)
VI Congrés ADIDE Federació, a Palma del 24 al 26 d'octubre de 2001.

El anys següents (2002-2003) transcorregueren al Consolat de Mar. El president, veient que les pedres angulars de la Direcció General que m'havia encomanat estaven ja assumides per les diverses normatives aprovades, em va oferir treballar directament amb ell, al capdavant de la Direcció General de Projectes. En aquesta direcció es va continuar el seguiment i el control dels projectes estratègics del Govern i, a la vegada, es potenciaren les relacions públiques de la Presidència per ressaltar i donar a conèixer el caire més humanista i senzill del president Antich.

Els objectius varen ser:

- Obrir les portes del Consolat de Mar, seu de la Presidència de les Illes Balears, a visites de centres educatius, associacions i col·lectius diversos.
- Realitzar un acte anual de reconeixement i agraïment a les persones que cada any es jubila ven a la comunitat autònoma de les Illes Balears (CAIB).
- Organitzar trobades anuals amb totes les persones o les entitats guardonades amb les Medalles d'Or de la Comunitat i els Premis Ramon Llull.

Els objectes que s'oferiren, com a regals protocol·laris, eren referents de la realitat geogràfica, cultural i històrica de les Illes Balears.

- Carpeta Quatre Illes. Aquesta carpeta contenia quatre obres gràfiques de pintors de les Illes Balears: Damià Jaume, Matías Quetglas, Josep Marí i Enric Riera, per Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Amb la col·laboració de l'escriptor Gabriel Janer Manila.
- Regal protocol·lari especial: rèplica d'uns 25 cm en bronze de l'àngel penell de l'Almudaina. Escultura encarregada pel rei Jaume II de Mallorca a l'escultor Antoni Camprodon, que corona la torre més alta de l'Almudaina des de 1310.

Cal dir que totes les actuacions o feines esmentades foren possibles gràcies a les persones que formaren els equips corresponents. A totes elles, el meu agraïment i el reconeixement per la dedicació, el treball ben fet i la lleial col·laboració.

També vull remarcar que va ser un privilegi poder treballar amb el conseller Damià Pons, persona de molt de seny, ben preparada, rigorosa i lleial als seus principis i compromisos.

Per concloure, destacaria que el fet de treballar

al Consolat de Mar amb el president Francesc Antich em va permetre saber que coneixia a fons les necessitats i problemàtiques de les Illes Balears i que analitzava constantment els pros i els contres de tot el que se li presentava. Així, vaig descobrir la fortalesa del dubte i l'encert que aquesta manera de ser generava en cada una de les seves decisions.

En definitiva, puc dir que si el Govern de Progrés va ser fruit del pacte entre forces polítiques diferents, el manteniment i l'arribada d'aquest a bon port va ser possible per la paciència i el diàleg que, sempre, el president Antich va mantenir obert. I tot això, sense oblidar el seu caire de bon glosador.

Treballant amb el president Antich vaig descobrir la fortalesa del dubte i l'encert que aquesta manera de ser generava en cada una de les seves decisions

Cultura de pacte a Eivissa i Formentera

Pilar Costa

DIPUTADA, SECRETARIA
2A DEL PARLAMENT
DE LES ILLES BALEARS

Ara fa 25 anys que el Pacte Progressista va guanyar per primera vegada des de la restauració de la democràcia el Consell Insular d'Eivissa i, a més, amb la mateixa coalició, Xico Tarrés es va proclamar alcalde de la Ciutat d'Eivissa, mentre que Isidor Torres va ser l'alcalde de Formentera en representació de la COP (Coalició d'Organitzacions Progressistes).

Però no parlariem d'aquesta victòria progressista de 1999 si abans no hagués existit la candidatura unitària al Senat en 1996, a través de l'agrupació d'electors "Eivissa i Formentera al Senat", que jo mateixa vaig encapçalar, amb Isidor Torres acompanyant-me en la suplència. En aquelles eleccions generals vàrem formar una candidatura àmplia, amb la suma de PSOE, Els Verds, EU, ENE i ERC, que va ser capaç de sumar el suport de moltes persones independents, que sense cap adscripció partidista, es varen il·lusionar amb el projecte. I per primera vegada (també) els progressistes guanyàrem l'únic escó al Senat per les Pitiüses, amb una diferència d'11 punts sobre el PP, tenint en compte, a més, que a les eleccions generals va guanyar el PP de José María Aznar. I a partir d'aquí es va desfermar l'alegria i la convicció que si havia funcionat la fórmula al Senat, per què no reeditar-la a altres institucions? I aquí m'atreiria a dir que comença una cultura de pacte progressista a Eivissa i Formentera. Les converses entre els partits, l'esforç de fer un programa comú i les persones que hi participàrem, varen encetar una nova etapa política a les Illes. És de justícia recordar, també, la primera experiència unitària al Senat encapçalada per Isidor Marí amb el Bloc Autonomista, enfront de la candidatura d'Abel Matutes, que va ser el guanyador tant en 1977 com en 1979.

I així, en arribar 1999, es feia difícil pensar que l'esquerra no arribés a un acord. No va ser fàcil, però la voluntat ferma de tothom ho va possibilitar. Evidentment, tinguérem reunions eternes, un programa electoral molt treballat, les lògiques discussions sobre la conformació de les diferents llistes on tothom s'hi trobés còmode i representat. També va haver-hi intens debat sobre quina havia de ser la fórmula electoral, si una agrupació d'electors com en el Senat, o una coalició electoral com finalment fou. Es va concloure que amb la coalició electoral, es permetria identificar millor els partits que formaven part de la candidatura (que eren 5), i així es tranquil·litzava també a aquells que pensaven que les sigles dels partits es podien diluir massa.

Els temes en els quals centràrem la campanya electoral venien de reivindicacions socials clares: la protecció del territori, l'impuls de la nostra llengua catalana o el desenvolupament de l'estat del benestar. Només uns mesos abans de les eleccions de 1999, a Eivissa es va produir la manifestació més nombrosa que es recordava demanant la protecció de Cala d'Hort, un espai (ara ja sí natural) que es veia amenaçat per un projecte de camp de golf que el PP autoritzava amb una llicència municipal.

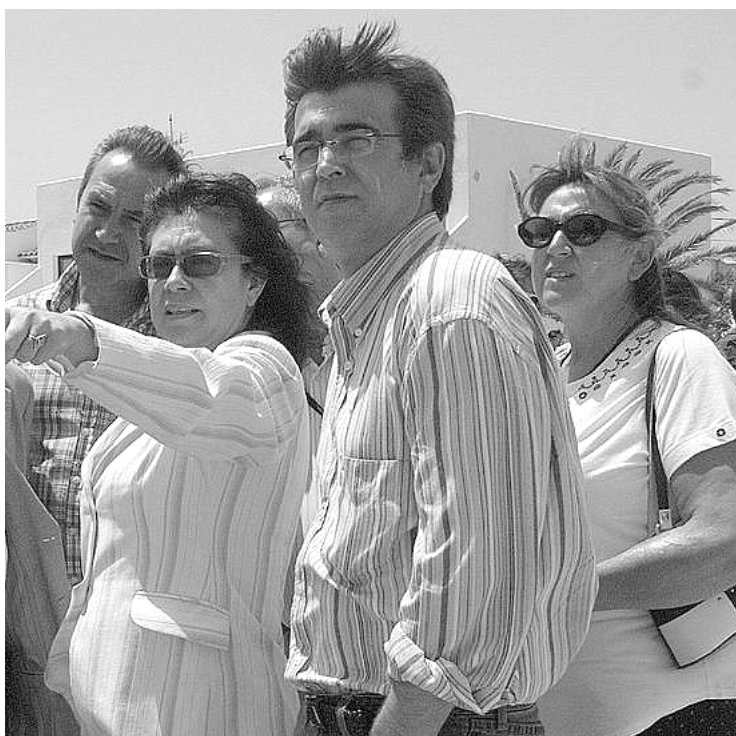
Amb el temps he arribat al convenciment que la voluntat clara de les persones que des d'un principi havien negociat el pacte, va ser clau perquè tot això arribés a bon port. I malgrat que oblidí noms fonamentals, no vull deixar de nomenar els companys Miquel Ramón, que ja no està entre nosaltres, que es va deixar la pell, juntament amb Toni Planells "Malalt" dins la seva formació per tancar el pacte. Com Josep Ramon Balanzat i Marta Roldán, d'Els Verds, Andreu Coll i Leopold Llompart, d'ENE, Bernat Joan i Pep Prats, d'ERC, o, del PSOE, Josep Maria Costa, Toni Costa i Vicent Tur 'Fluixà' qui, malauradament, ens va deixar massa prompte.

També vull recordar a les persones independents que recolzaren el projecte, participant en la Comissió de seguiment del Pacte, com la seva presidenta, Cati Torres, la incombustible Fanny Tur, Pep Balanzat, Pere Vilàs i un llarg etcètera.

*Amb el temps
he arribat al convenciment que la voluntat clara de les persones que des d'un principi havien negociat el pacte, va ser clau perquè tot això arribés a bon port*

Però enfront teníem una dreta i un PP forts; així com tres anys abans no s'agafaren seriosament l'acord unitari, amb desqualificacions tan infantils com "ensaladilla russa", "experiment polític", "manada de xitxarel·los (jovenets o adolescents)", "ideologies irreconciliables", etc., en el 99 varen posar en marxa tota la maquinària de què foren capaços i, a pesar que tenien previst fer un canvi amb el seu candidat, Antoni Marí Calbet, que era president des de 1987, finalment varen optar perquè repetís al Consell.

Nosaltres anàvem a la nostra, sense caure en provocacions, fent propostes alternatives, tant de forma com de fons. I unes setmanes abans, a les eleccions de juny 1999, varen ocórrer fets que evidenciava que hi havia molt de nerviosisme per aquesta cita electoral. A Formentera, que ja es preveia que seria decisiva, es va produir un incendi (mai esclarit) en

*Segueix essent
més necessari
que mai unificar
esforços davant
una dreta i una
ultradreta que
estan posant en
perill drets con-
querits i que
pensàvem eren
intocables*

el departament d'obres i urbanisme de l'Ajuntament. Vaja, que es varen cremar tots els expedients. En la mateixa illa, i durant el govern de Jaume Matas, es varen empadronar ciutadans

argentins (alguns inclús ja havien mort), que no havien fonyat mai Formentera; va ser l'anomenat cas Mapau o cas Formentera. Tot un cúmul de despropòsits que va passar factura a la dreta, sense cap dubte.

I així aquella colla de xitxarel·los que érem Fanny Tur, Santi Ferrer, Joan Buades, Josep Marí "Agustinet", Vicent Tur i Pilar Costa protagonitzàrem un fet fins aquell moment inèdit: el Consell Insular d'Eivissa i Formentera passà a mans progressistes. Seguidament, pocs dies després de prendre possessió, vàrem haver d'intervenir in extremis per protegir Cala d'Hort; impulsàrem el Fons Pitiús de Cooperació; construirem la primera escoleta pública de Formentera, obrirem la porta a tothom, inclosos els sindicats, que no havien entrat mai al Consell.

Moltes d'aquestes mesures no haurien estat possibles sense el suport incondicional del Govern de les Illes Balears, presidit per l'estimat Xisco Antich, que no va escatimar esforços i recursos envers les Pitiüses. I no hem d'oblidar que el resultat electoral pitiús fou també clau per conformar el primer Govern autonòmic progressista de la història de les illes Balears. El president Antich des del principi s'havia configurat com un gran aliat per a les can-

didatures unitàries i l'entesa entre els progressistes.

I tot això no va ser més que el començament d'una llarga relació política, amb encerts i errades, però amb un denominador comú: la necessitat de l'entesa entre els progressistes. I els acords varen continuar amb posterioritat, amb diferents fórmules segons l'estratègia de cada moment. Arribaren altres senadors unitaris com Pere Torres "Casetes" en el 2008, o Juanjo Ferrer, actual senador de les illes Pitiüses des de 2023. També la victòria al Consell de Xico Tarrés en el 2007 o de Vicent Torres en el 2015, any en què es va encetar al Govern de les Illes Balears l'etapa més llarga progressista de forma consecutiva, amb la presidència de Francina Armengol, qui ha encarnat el lideratge socialista i els governs més estables que hem gaudit durant vuit anys.

Això no pretén ser un reconeixement nostàlgic, tot el contrari. Segueix essent més necessari que mai unificar esforços davant una dreta i una ultradreta que estan posant en perill drets conquerits i que pensàvem eren intocables: la Memòria, la llengua, els drets humans, el feminisme o la lluita contra el canvi climàtic, per posar només uns exemples. Per això i per molt més la lluita continua. Tots junts podem!

Un llegat

Rosario Sánchez

SECRETÀRIA D'ESTAT DE TURISME

Del President Xisco Antich s'han dit i es diran infinitat d'atributs, d'aportacions a la vida de la Comunitat Autònoma, al benestar dels mallorquins, menorquines, eivissencs i formenterencs, a la igualtat entre homes i dones, a la reducció de les desigualtats, a la cohesió territorial, a la modernització social i política de la nostra terra, a la nostra identitat, a la cultura, a la sostenibilitat mediambiental i social, i a la manera de fer política al país sencer.

Quan en Xisco xerrava, la resta callava, perquè sabia que les seves paraules brillants i clarificadores eren fruit d'una reflexió profunda, d'anys d'acumulació de saviesa i d'escoltar, d'aprendre, de llegir incansablement i d'analitzar. Avui, però, vull centrar-me en un tema concret, pràctic, diria que fins i tot prosaïc: com va contribuir a la possibilitat que avui es puguin fer polítiques públiques transformadores a la nostra comunitat autònoma, des d'una perspectiva absolutament material.

És un deute de reconeixement que tenim amb en Xisco Antich i Oliver, President de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears durant vuit anys.

D'en Xisco Antich i de na Francina Armengol vaig

sentir per primera vegada la sentència "sense doblers no es pot fer política". Ambdós sempre deixaren clar que la igualtat d'oportunitats era impossi-

ble sense recursos materials, i així, han estat els dos polítics que més han incrementat més els ingressos de la comunitat autònoma.

Amb Francesc Antich, el President, es va modificar el sistema de finançament autonòmic, essent un dels principals impulsors del canvi que va superar la terrible situació d'estar més de 20 punts per sota de la mitjana de les comunitats autònomes en termes de finançament per habitant ajustat. Més de 500 milions d'euros del 2009 i que actualitzats anualment s'han pogut destinar a polítiques públiques, establint i consolidant un sistema que compensa, al menys parcialment, a aquelles comunitats autònomes que generen més recursos per la resta.

A Francesc Antich li devem el fons d'inversions estatutàries que més endavant remataria Francina Armengol, convertint-se en el factor d'insularitat i el règim fiscal especial de les Illes Balears, amb 120 milions d'euros més anuals per fer inversions transformadores i uns altres 200 per reduir les càrregues tributàries dels empresaris illencs, pal·liant així els desavantatges del fet insular.

A més, a Francesc Antich li devem també la ideació de la taxa turística, que ara altres territoris estan debatent, i que altra vegada amb el govern de Francina Armengol es convertí en 150 milions d'euros anuals recaptats dels visitants per finançar i per compensar la petjada mediambiental i social de la indústria turística a les Illes Balears.

Gràcies a la seva visió i convenciment que per gestionar polítiques efectives feia falta finançament, que ens havien de cercar les castanyes, va pensar les fórmules, va idear i construir els conceptes, va convèncer amb la paraula i els raonaments, i va contribuir decisivament a incrementar el nivell de prestació de serveis públics que gaudim al nostre territori.

Només és una part del seu llegat, un testimoni del seu compromís i dedicació a la nostra comunitat.

D'en Xisco Antich i de na Francina Armengol vaig sentir per primera vegada la sentència "sense doblers no es pot fer política"

La sostenibilitat a les Illes Balears

Pepe Mercadal

DIPUTAT AL CONGRÉS

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible marquen un camí que, molt probablement, continuarà més enllà del 2030. Hem de transitar a un model econòmic que no emeti gasos d'efecte hivernacle, que no contaminin ni esgoti els recursos naturals dels nostres entorns i que no exploti els treballadors i les treballadores.

Seria molt fàcil si, en resum, simplement haguessim de deixar de fer totes aquestes coses que fem malament. Però el que complica el repte és deixar de fer-les trobant altres maneres de fer. No es tracta d'abandonar un model econòmic, es tracta de transformar-lo i que, durant el procés de transformació i quan haguem assolit els objectius, els resultats econòmics siguin els mateixos o millors que els que tenim ara.

Açò és el que fa que aquest repte sigui, probablement, el més complicat que s'ha proposat la humanitat: no hem de sortir perdent, perquè si la societat percep que surt perdent d'aquests canvis, posam en risc la transició. Per açò deim que la transició ha de ser justa o no serà.

A les Illes Balears, per l'estructura del nostre model econòmic, per a transitar a una economia sostenible els nostres esforços han d'estar centrats en la transformació del turisme. Fa uns mesos vaig sentir un polític d'esquerres que deia que turisme i sostenibilitat eren un oxímoron;

que el turisme, per la naturalesa de l'activitat, mai podia ser sostenible. No estic gens d'acord. De fet, ja hi ha molts exemples de destins turístics sostenibles en els quals el turisme genera un retorn positiu pel medi ambient i per a les comunitats que hi viuen. En alguns d'aquests destins, com el Masai Mara a Kenya o Tortuguero a Costa Rica, ha estat l'arribada del turisme el que ha aturat la degradació dels ecosistemes i el que ha aportat oportunitats de desenvolupament econòmic.

Els destins turístics poden ser sostenibles. De fet, hi ha sectors com l'industrial o els transports en els quals la transició ecològica es presenta molt més complicada que en el sector turístic. Amb les tecnologies disponibles avui, el turisme pot assolir la sostenibilitat ecològica, mentre que altres sectors estan pendents de desenvolupaments tecnològics, especialment, en el pla energètic.

Un altre avantatge és el consens existent: la societat civil i bona part de les empreses de les Illes Balears convergeixen en l'objectiu de fer del turisme una activitat econòmica sostenible. S'equivoca, per tant, qui presenta la transició com un conflicte d'interessos. La majoria de la societat vol un turisme sense externalitats negatives per al medi ambient ni per a la convivència social. Alhora, veiem molts exemples d'empreses posant en marxa mesures per a eliminar aquestes externalitats negatives, no només perquè saben l'acceptació social genera un entorn econòmic més estable, sinó perquè veuen beneficis en aquestes transformacions, almenys a la llarga.

La societat civil i bona part de les empreses de les Illes Balears convergeixen en l'objectiu de fer del turisme una activitat econòmica sostenible.

Trob poc intel·ligent per part del Partit Popular, que ara governa les illes, no sumar-se als esforços de la societat i dels governs d'esquerres que l'han precedit de transformar el turisme. És cert que han fet un gir de 180° respecte a les seves postures a l'oposició, quan defensaven la derogació de la norma d'instal·lar llits elevables o la fi de la moratòria de places. De fet, pens que aquest gir demostra el consens social i empresarial al qual em referesc. Però, aquest gir no s'ha traduït en polítiques concretes sinó, més bé, en una paràlisi.

El PP s'ha adonat que la societat no acceptaria les polítiques que volien portar a terme però tampoc s'acaba de creure les que l'objectiu de transformar el turisme requereix. Per açò es troba endinsat

en un estat de paràlisi que ha volgut decorar amb campanyes de màrqueting com l'anomenat "Pacte per a la Sostenibilitat", del qual ja s'han desmarcat, precisament,

Probablement, haurem d'esperar a tornar a tenir governs d'esquerres per veure els avanços legislatius que acompanyin i accelerin la transició cap a la sostenibilitat turística

algunes entitats ecologistes. Personalment, em sorprendria molt que el PP trobés la manera de sortir d'aquest estat de paràlisi en el que queda de legislatura.

L'existència d'aquest consens social i empresarial respecte a l'objectiu de transformar el turisme es demostra, també, amb el fet que la paraula "turismo-fòbia" hagi desaparegut, pràcticament, del diccionari del PP. Fa molt poc, els dirigents del PP haurien sortit en tromba a criticar de turismòfobes les entitats organitzadores de les mobilitza-

cions d'aquest passat estiu que reclamaven un canvi de rumb. Aquesta vegada, però, la crítica es va controlar, almenys per part dels dirigents autonòmics i insulars. Alguna cosa ha canviat. Els reclams que abans eren banderes de l'esquerra i l'ecologisme ara són molt més transversals.

Probablement, haurem d'esperar a tornar a tenir governs d'esquerres als Consells i al Govern per veure els avanços legislatius que acompanyin i accelerin la transició cap a la sostenibilitat turística. Les Balears necessiten continuar el camí que va traçar la llei de circularitat turística; estenent a tots els establiments turístics el consum d'energies renovables, completant la substitució de llits convencionals per llits elevables o augmentant el percentatge de producte local consumit. A més, s'haurà de plantejar si és necessari fixar llei objectius vinculants per al tancament del cicle de l'aigua, un debat que serà cada vegada més present en unes illes amb uns recursos naturals limitats i especialment vulnerables al canvi climàtic.

A diferència del Partit Popular, el PSIB i la resta de partits d'esquerres no tenen cap dubte sobre la necessitat imperiosa d'assolir els Objectius de Desenvolupament Sostenible i del que això significa a la nostra terra, per la nostra idiosincràsia: transformar el turisme. Una transformació que no la fem ni la farem en contra del turisme, si no a favor del futur d'aquesta activitat, un futur en equilibri amb l'entorn natural i amb la societat que acull.

L'extrema dreta: la cruïlla de la democràcia

Cosme Bonet

SECRETARI D'ORGANITZACIÓ
DEL PSIB-PSOE, POLITÒLEG

El creixement de la dreta populista de caràcter autoritari és un dels fenòmens més estudiats de la ciència política actual. Aquest fenomen no només s'ha consolidat a la Unió Europea, sinó que també ha guanyat força a Llatinoamèrica i als Estats Units, on el trumpisme ha sacsejat els fonaments democràtics del que havia estat el gran referent de les llibertats (ja amenaçada durant el primer mandat de Donald Trump)¹.

La pregunta que ens feim és: per què les ideologies d'extrema dreta, populistes i ultranacionalistes estan guanyant suport electoral de manera accelerada arreu del món durant aquesta darrera dècada? I, com s'ha donat aquest creixement també a les Illes Balears?

Molts analistes coincideixen que l'origen d'aquest ascens es pot rastrejar en la crisi financera global de 2008 o Gran Recessió, i la seva gestió per part dels governs democràtics. A Europa, la resposta a la crisi es va basar en fortes retallades de l'estat del benestar, fet que va alentir la recuperació econòmica i va generar un augment de les desigualtats socials. L'any 2019, abans de la pandèmia global, alguns estudis ja alertaven de l'augment preocupant de la desigualtat arreu del món² en paral·lel es donà un ressorgiment de moviments que denunciaven la creixent desigualtat, evidenciant que la recuperació econòmica no arribava a tota la ciutadania.

Aquesta situació de precarietat va generar una profunda desafecció política i una pèrdua de confiança en les institucions, especialment entre els sectors més castigats per la crisi. En aquest context, la dreta populista va començar a capitalitzar el malestar social, oferint discursos simplistes que responsabilitzaven l'elit política, la immigració i les institucions europees dels problemes econòmics i socials³.

1. Vegi's *Cómo mueren las democracias*, de Steven Levitsky i Daniel Ziblatt (2018), Ed. Ariel.

2. "El frenazo a millones de anhelos, el cuestionamiento de modelos económicos como el neoliberalismo, la desafección por los políticos, sin importar su ideología, son combustible común en todos los países para que se prenda una llamarada que no tiene visos de apagarse a corto plazo. (...) Las movilizaciones de estos países, las menos mediáticas de los estudiantes en Colombia o las de Haití, no se entienden tampoco sin girar a ver a los chalecos amarillos franceses, las protestas de Hong Kong o, más recientemente, las de Líbano. (...)". *El País* 26 d'octubre de 2019.

Consulta web: https://elpais.com/internacional/2019/10/26/america/1572112346_368643.html?outputType=am

3. "Se terminó la luna de miel que fue desde 1991 hasta 2008, en la que el capitalismo sin cortapisas logró incorporar a todos los países exsoviéticos a su lógica. Una subsunción formal y material del conjunto del globo que tocó a su fin. Esto se tradujo en una gran crisis de hegemonía que se extendió a todos los estamentos de poder. De esta manera, nadie se libró de la impugnación: crisis de representación, que conllevó una crisis de los partidos tradicionales y la posibilidad de emergencia de nuevas fuerzas políticas. Crisis de los medios de comunicación, que intentaban defender lo indefendible y perdieron la credibilidad ciudadana. Esto allanó el terreno para las fake news que tanto aprovechará la ultraderecha, y también para el surgimiento de nuevos medios."

Extret de l'article: Pérez Polo, Alejandro: *La ultraderecha como expresión del colapso en Occidente*. *El Viejo Topo*, nº 420, gener de 2023. Consulta web.

El qüestionament dels mitjans de comunicació tradicionals ha permès que els discursos d'extrema dreta arribin a un públic més ampli sense cap filtre

Si bé la crisi del 2008 va ser un punt d'inflexió, la pandèmia de la Covid-19 va accelerar encara més el creixement de l'extrema dreta populista. La gestió de la pandèmia

per part dels governs democràtics va generar un context de desconfiança i d'expansió de les teories conspiratives, impulsades per les xarxes socials i les fake news⁴.

El qüestionament dels mitjans de comunicació tradicionals i l'aparició de canals alternatius no verificats ha permès que els discursos d'extrema dreta arribin a un públic més ampli sense cap filtre de verificació⁵. Aquesta situació ha fet possible que missatges d'odi, xenòfobs, antifeministes i ultranacionalistes guanyin terreny, promovent una agenda política basada en la desinformació i el rebuig a qualsevol dissidència⁶.

Un altre factor fonamental en l'ascens de la dreta radical ha estat la reacció de la dreta tradicional. En molts països, els partits conservadors han optat per aliances tàctiques amb l'extrema dreta en lloc d'aïllar-la, tal com va passar als anys trenta amb el feixisme i el nazisme⁷.

4. Vegi's a tall d'exemple titulars com aquest: Vox se viste de "partido protesta" ante el creciente malestar social por la crisis. Infolibre 22 de novembre de 2020. https://www.infolibre.es/politica/vox-visite-partido-protesta-creciente-malestar-social-crisis_1_1190324.html

5. Així ho anunciava ja l'article "El año de la ira", de Lluís Bassets: "Junto a las causas profundas de las protestas, radicadas en la miseria que sufre gran parte de la población mundial y en la disfuncionalidad de los sistemas de gobierno, hay elementos más coyunturales que también han jugado poderosamente en los países más desarrollados donde no se han producido estallidos populares de este tipo. El desaceleramiento de la economía mundial, tras la caída de los precios de las materias primas, explica buena parte de las protestas. Pero no se puede entender su alcance y, sobre todo, la rapidez con que se han extendido sin la popularización de las tecnologías digitales, al alcance incluso de las clases más desposeídas, con su enorme capacidad para movilizar instantáneamente, polarizar ideológicamente, interferir exteriormente en los procesos políticos y electorales, tal como están haciendo los servicios secretos de la Rusia de Putin, o incluso destruir las instituciones de la diplomacia, como hace el presidente Donald Trump diariamente desde su cuenta de Twitter." A El País, el desembre de 2019, consulta web: https://elpais.com/elpais/2019/12/20/eps/1576862289_654062.html

6. "Inclinación de derechas": un macroestudio confirma que la desinformación de Facebook la consumen los conservadores. Titular de El País 27 de juliol de 2023. <https://elpais.com/tecnologia/2023-07-27/inclinacion-de-derechas-un-macroestudio-confirma-que-la-desinformacion-de-facebook-la-consumen-los-conservadores.html>

7. El Partido Popular Europeo bendice la alianza con la extrema derecha en Italia. El presidente de la formación, Manfred Weber, se reúne en Roma con Berlusconi y Tajani y respalda que Forza Italia concurra a las urnas en coalición con Salvini y Meloni. Titular de El País de 30 d'agost de 2021. <https://elpais.com/internacional/2022-08-30/el-partido-popular-europeo-bendice-la-alianza-con-la-extrema-derecha-en-italia.html>

A Espanya, el creixement de VOX es pot explicar en part per l'erosió del Partit Popular durant la crisi econòmica i els escàndols de corrupció⁸. Així mateix, el conflicte polític a Catalunya ha servit com a catalitzador per a l'extrema dreta espanyola, que ha utilitzat el discurs de la unitat nacional per mobilitzar el seu electorat.

L'ascens de l'extrema dreta no només posa en perill la democràcia com a sistema polític, sinó que també ataca les conquestes socials de les últimes dècades. Moviments feministes, LGTBI i de defensa dels drets humans s'han convertit en els principals objectius de la ultradreta, que busca imposar una visió tradicionalista i excloent de la societat⁹.

Aquesta ofensiva cultural i política està sent recolzada per actors econòmics i polítics amb interessos privats, així com per règims autoritaris com Rússia i la Xina, que segons diversos informes han interferit en processos electorals occidentals per desestabilitzar els seus rivals geopolítics¹⁰.

L'extrema dreta a les Illes Balears: dels anys 30 a l'actualitat

A les Illes Balears, no es detecta la presència de grups feixistes propis durant els anys 20. No obstant això, l'admiració cap a l'Itàlia feixista va ser significativa entre els sectors més conservadors i autoritaris. Aquesta influència es va concretar als anys 30 amb la implantació de formacions ultradretanes d'àmbit estatal com la Falange Española¹¹, la Junta de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS) i les milícies d'Acció Popular, vinculades a la dreta tradicionalista.

Amb l'inici de la Guerra Civil (1936-1939), aquestes formacions varen adquirir un paper determinant en la repressió franquista a Mallorca, on es varen produir assassinats massius de polítics republicans, líders del moviment obrer així com en general els partidaris de la legalitat republicana, que ja durant la dictadura seguiria amb la sistemàtica repressió de tota oposició democràtica al règim franquista.

Durant el franquisme, l'extrema dreta va quedar sub-

L'ascens de l'extrema dreta no només posa en perill la democràcia com a sistema polític, sinó que també ataca les conquestes socials

8. José Pablo Ferrándiz, investigador de Metroscopia citat per El País: "En las anteriores elecciones, detectamos un 20% de votantes del PP que se estaban mudando a Ciudadanos por la corrupción y esa fuga se consumó. Ahora estamos viendo que un 20% de sus votantes se van a Vox y un 11% a Ciudadanos, que, a su vez, está experimentando una fuga hacia el partido de Santiago Abascal." A l'article: La preocupación crece en el PP ante la fuga de votos a Ciudadanos y Vox, de 1 de febrer de 2019. https://elpais.com/politica/2019/01/31/actualidad/1548966687_060822.html

9. Això és resumeix en la "creuada" de la dreta populista i extrema contra tot el que qualifiquen de "woke", a tall d'exemple: "...el término woke ha sido convertido por la ultraderecha a escala global en un insulto arrojado a los movimientos y personas que denuncian y combaten estos abusos y desigualdades, a quienes acusan de promover lo que ellos denominan "la ideología de género" y una supuesta "cultura de la cancelación" de aquellas personas y organizaciones que, con sus comportamientos, acciones, omisiones u opiniones, contribuyen a crear o fomentar discriminación y abuso." Emma Martín a El Diario de 5 de març de 2025. Article: https://www.eldiario.es/andalucia/el-blog-de-apdha/feminismo-woke-frente-avance-ultraderecha_132_12102521.html

10. A tall d'exemple: La Rusia de Putin apoya a Marine Le Pen en vísperas de las elecciones legislativas en Francia. <https://elpais.com/internacional/2024-07-04/la-rusia-de-putin-apoya-a-marine-le-pen-en-visperas-de-las-elecciones-legislativas-en-francia.html>

11. Fundada a Balears el gener de 1934, a nivel estatal s'havia creat

sumida en el règim dictatorial. Falange, convertida en partit únic amb el nom de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, va ser una peça clau del sistema, tot i que amb el temps va quedar en un segon pla respecte als militars i el sector tecnòcrata del franquisme.

En aquest període, la ideologia ultradretana no es va manifestar com un moviment polític independent, ja que el règim franquista ja representava una estructura autoritària sense necessitat d'altres formacions d'extrema dreta, integrant-se el partit únic com si fos una part més de l'estructura institucional del sistema de govern franquista.

Amb la mort de Franco i als anys 70 i 80, amb la transició a la democràcia, grups feixistes com Fuerza Nueva i CEDADE van intentar mantenir viva l'ideologia ultranacionalista i reaccionària. En aquells anys, també es van produir episodis de violència política, amb agressions contra militants d'esquerra i activistes culturals. Si bé aquests grups no varen tenir la força que tingueren en altres territoris de l'Estat, sí que existiren diverses publicacions i figures destacades vinculades al falangisme.

Una de les figures més rellevants d'aquest període va ser Juan Bonet Colomar, conegut com el "camarada Bonet", que va liderar la Falange Española de las JONS a Mallorca durant els anys 70 i 80. Bonet provenia de la Guardia de Franco, el sector més

Durant les primeres dècades del segle XXI, l'extrema dreta a les Illes Balears es va articular principalment a través de l'anticatalanisme

elitista de la Falange, i sota el seu lideratge la formació va mantenir una presència minoritària.

Bonet també va destacar per la seva activitat en accions directes. El 12 de novembre de 1974, va estar implicat en un atemptat contra la redacció del Diario de Mallorca, fet pel qual va ser condemnat a cinc dies d'arrest major i una multa de dues mil pessetes. Més endavant, el febrer de 2006, va ser identificat per la policia mentre feia pintades d'exaltació del 23-F i de figures com Franco i Tejero a Palma¹².

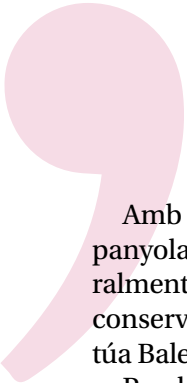
Durant les primeres dècades del segle XXI, l'extrema dreta a les Illes Balears es va articular principalment a través de l'anticatalanisme, essent un dels seus principals referents la Fundación Círculo Balear (FNCB) fundada el 1999.

Aquesta fundació es va dedicar a combatre la normalització del català i a denunciar el que considerava una imposició del catalanisme a les Balears. En aquest sentit, mantingué relacions amb altres grups d'àmbit estatal que qüestionaven la unitat de la llengua catalana i promovien una identitat balear diferenciada.

El 2017, la FNCB es va transformar en el partit Actúa Baleares, que el 2018 es va unir en coalició amb VOX i posteriorment s'hi va integrar.

l'octubre de 1933.

12. <https://www.diariodemallorca.es/almudaina/2017/11/05/extrema-derecha-neofascismo-mallorca-3316811.html>

Amb la irrupció de VOX en l'escena política espanyola, l'extrema dreta es va consolidar electoralment a les Illes Balears, especialment en sectors conservadors i antiscatalanistes. La integració d'Actúia Balears a VOX va reforçar aquesta tendència.

Paral·lelament, altres grups d'extrema dreta varen tenir una presència testimonial, però no varen aconseguir impacte electoral significatiu.

L'extrema dreta a les Illes Balears ha evolucionat des d'una presència testimonial durant el franquisme i la Transició fins a consolidar-se electoralment amb la irrupció de VOX. Els elements distintius d'aquesta ideologia a les Balears han estat l'antiscatalanisme i la reivindicació de la identitat espanyola enfront de les polítiques de normalització del català, com a tret peculiar respecte a la formació a nivell estatal que, no obstant, també es caracteritza per un fort antiscatalanisme, rebuig a l'estat de les autonomies i de tots els nacionalismes o ideologies particularistes de la perifèria de l'estat.

Tot i la seva manca d'estructures pròpies en moltes etapes de la història, l'extrema dreta balear ha mantingut una presència constant, evolucionant segons el context polític i social de cada moment, veient-se ara afavorida no per una dinàmica pròpia a les Illes Balears sinó per un context global que impulsa les alternatives populistes i extremistes de dreta.

L'arribada de VOX a les institucions autonòmiques i municipals ha suposat una normalització del discurs de l'extrema dreta, amb atacs constants a la llengua catalana, les polítiques feministes i els drets de les minories. Aprofitant el desgast dels partits més implantats a la nostra comunitat i la creixent polarització política, VOX ha aconseguit captar un electorat descontent, consolidant-se com una força que resulta clau en el panorama polític balear per a mantenir els governs del PP a totes les institucions, amb un Partit Popular que no ha recuperat l'hegemonia que dins la dreta havia tengut fins el 2015, i que fins llavors havia marcat el sistema de partits propi de les Illes Balears.

Davant d'aquesta situació, tant a nivell global com en la realitat de la nostra comunitat autònoma, la defensa dels valors democràtics esdevé una prioritat i torna a ser una necessitat reivindicar els valors constitucionals que creiem consolidats, front al qüestionament que en fa l'extrema dreta. La història ens ha ensenyat que el creixement de l'extrema dreta no es pot combatre amb la indiferència ni amb la normalització de les seves posicions s'ha de ser actiu en el rebuig i contundent en la resposta. És necessari reforçar els mecanismes de verificació de la informació, promoure una educació crítica i garantir que els partits democràtics no cedeixin a la temptació d'aliances oportunistes amb forces autoritàries.

Les Illes Balears, com la resta d'Europa, es troben en un moment clau per decidir si permeten el creixement d'aquestes ideologies o aposten per reforçar una democràcia inclusiva i plural.

Bibliografia:

Pérez Polo, Alejandro: La ultraderecha como expresión del colapso en Occidente. El Viejo Topo, nº 420, gener de 2023. Consulta web.
Levitsky S. i Ziblatt D., Cómo mueren las democracias, (2018), Ed. Ariel.

Mitjans de comunicació:

Diario de Mallorca.
Eldiario.es
El País. <https://elpais.com/>
Infolibre. <https://www.infolibre.es/>

2024, l'any de la democràcia Musk

Pere Joan Pons

SENADOR, VICEPRESIDENT
DE L'OSCEPA

¿Han mort en el 2024 les democràcies liberals? ¿Els models de democràcia autoritària les debiliten cada vegada més en la seva credibilitat? ¿Hi ha un abans i un després després de gairebé 365 dies de campanya electoral planetària sense pauses? ¿Podem parlar de processos electorals tòxics degut a la desinformació? ¿Podem parlar directament d'eleccions tòxiques?

Hi ha un abans i un després després de gairebé 365 dies de campanya electoral planetària sense pauses? ¿Podem parlar de processos electorals tòxics degut a la desinformació? ¿Podem parlar directament d'eleccions tòxiques?

Es evident que contestar aquestes preguntes és complexa, però hi ha hagut tantes eleccions aquest passat 2024 que ens permeten obrir el debat al respecte. Basta citar, per exemple, que entre octubre i novembre del 2024, una organització com l'Assemblea Parlamentària de la OSCE va observar les eleccions de Geòrgia, Uzbekistà, Moldàvia i les dels Estats Units gairebé al mateix temps, en un exemple clar del que ha estat aquest any pel present i el futur de la democràcia.

De fet, a gairebé totes quatre es va constatar un alt nivell de polarització, desinformació i una altíssima confrontació política. Als Estats Units es va qüestionar fins i tot als agents electorals, la legitimitat del sistema i la objectivitat dels mitjans per part del candidat republicà, d'acord amb l'informe de la missió electoral de la OSCE i que vaig poder dirigir el passat mes de novembre i que es va presentar a les autoritats nord-americanes.

Es cert que és encara prest per fer conclusions, però podem afirmar que el 2024 ha estat l'any de totes les eleccions, fins i tot França va realitzar unes eleccions gairebé per sorpresa després dels resultats de les eleccions europees. I això almenys permet, si més no, algunes conclusions. Més de la meitat de la població mundial ha votat a almenys uns 70 països. I ho ha fet sense cap dubte en un marc de polarització global, però que també existeix a escala local.

El marc electoral és avui el de la polarització global, on la percepció s'ha convertit en realitat.

Per tant, avui les eleccions les podem associar a polarització, confrontació i tensió permanent. L'exemple dels Estats Units es simptomàtic. S'ha parlat molt poc del projecte de país en positiu, i en canvi s'ha posat molt de manifest i evidenciat la gran capacitat per atacar i denigrar a l'adversari polític com a element vectorial de campanya presidencial del 2024.

En segon lloc, la clau que ens ha de fer reflexionar és amb quin marc han votat els electors, amb quina qualitat democràtica, i sobretot amb quina percepció sobre la democràcia a uns països on la pluralitat, la igualtat de condicions entre candidats i la llibertat dels mitjans en molts casos no existeix o és extremadament limitada.

La qualitat de les nostres democràcies, basta veure el nivell de confrontació a Espanya, està en una situació constant, diària i en directe, de stress test permanent sobre el conjunt del sistema democràtic i de l'andamiatge de les institucions.

Eleccions com les d'Azerbaidjan o Uzbekistà en el 2024 mostren que els elements que denigren i erosionen les nostres democràcies liberals serveixen, en aquests països, per posar de manifest que han fet passos en positiu si s'observa el que hem retrocedit nosaltres. I en certa manera, els interessa una decadència de les democràcies liberals de qualitat per consolidar les seves pròpies.

Tot això és un exemple més de la taca que sofreix la democràcia global si els països que són referents democràtics van basculant cap a models cada vegada més pròxims a models autoritaris o pseudo-democràtics.

Acabat aquest any electoral total que ha estat el 2024, podem concloure, per tant, que aquesta manca de democràcies plenes a moltes zones del planeta queda moltes vegades mitigada i menys evidenciada perquè els països de gran tradició liberal han viscut i viuen cada vegada més processos electorals in crescendo marcats per la desinformació, la deslegitimació del propi sistema electoral i els atacs a la pròpia democràcia dels candidats.

Basta recordar la campanya del Brexit al Regne Unit, també els casos del president argentí o del propi president dels Estats Units que han fet tot el possible per deslegitimar tant els processos electorals com la pròpia democràcia. I això és un altaveu global per a reforçar les democràcies a la carta o pseudoliberal.

I aquesta deslegitimació cada vegada més evident, aquesta feina permanent de posar en dubte la democràcia en el seu conjunt -des dels del procés electoral al sistema judicial passant per la pluralitat dels mitjans de comunicació i fins i tot deslegitimant als partits que concorren als comicis- provoca una taca sobre la credibilitat i la resposta que ofereixen les democràcies a les problemàtiques de la ciutadania global, que vol respostes cada vegada més immediates curiosament en un món cada vegada més interconnectat i complex.

I en certa manera, la resposta autoritària sembla que és percebuda com a més efectiva per una part important de la societat.

I això ens ha de fer reflexionar si estam en un moment en què les democràcies clàssiques es perceben lentes, amb respostes que tarden anys en fer-se efectives, i que exigeixen consensos que moltes persones avui no estan disposades a esperar.

El revers de la medalla es que la ciutadania acaba confiant en receptes simples i simplistes que en realitat amb el temps es demostren en molts casos superficials, efectistes i fins i tot clarament falses.

El cas del govern italià amb la política migratòria, o el missatge de què la guerra d'Ucraïna es pot resoldre en setmanes com va dir Donald Trump és un exemple més que evident.

A més, els resultats són també un indicador. En aquest 2024 Trump ha tornat a la Casa Blanca, Rússia ha celebrat comicis gairebé invisibles i sense canvis a les estructures de poder mentre els opositors són simplement eliminats.

Per altra banda, les eleccions europees han certificat un clar viratge a la dreta dels països de la UE, i molts de països de l'anomenat sud global -des de la India a Uzbekistà, des d'Azerbaidjan a Pakistà, han reivindicat les seves democràcies front, en molts casos, a les arrogants democràcies liberals tot i estar molt lluny dels estàndards democràtics per exemple de la Unió Europea.

La qualitat de les nostres democràcies, basta veure el nivell de confrontació a Espanya, està en una situació constant, diària i en directe, de stress test permanent

A més, aquest procés de democràcia global sense precedents s'ha produït en un marc de gran inestabilitat geopolítica per una banda -molt principalment degut al conflicte a Orient Mitjà i a l'agressió russa a Ucraïna, i per una altra amb la concentració de fenòmens nous, com l'aparició de pseudo candidats que concentren poder econòmic i poder tecnològic.

Aquesta concentració de poder econòmic, tecnològic i també mediàtic que es suma al poder polític en un exercici que s'ha visualitzat d'una forma molt visible amb Elon Musk durant la campanya presidencial de Donald Trump. I la veritat és que té pocs precedents, tal Volta Silvio Berlusconi en els anys noranta en podria ser el precursor.

Ni el propietari d'Apple, de Facebook o d'Amazon van anar mai tan lluny. I això no ens ha de semblar un fenomen normal, sinó almenys un nou funcionament a democràcies tan consolidades com la nord-americana.

De fet, és absolutament nou el fet que l'home més ric del planeta hagi catalitzat a través de les xarxes que té en propietat les bondats del candidat Trump, hagi fet unes inversions sense precedents a la campanya electoral republicana i hagi actuar com el Vicepresident de facto dels Estats Units.

Es encara d'hora per parlar d'un model de democràcia anomenat Democràcia Musk, però és evident que estam davant un fet que té connotacions absolutament innovadores, i que podem veure cada vegada més a països on les xarxes en propietat de persones

concretes utilitzin espais que es van crear per a tothom però que en realitat són armes a favor d'una de les parts, i això inclou una narrativa que té una clara influència sobre l'opinió pública local, i nacional.

Hi ha una tendència a una narrativa a on un home tot poderós, ultra ric i amb tot el poder ens resoldrà de forma automàtica problemes de gran complexitat

D'una certa manera, hi ha una tendència a una narrativa a on un home tot poderós, ultra ric i amb tot el poder ens resoldrà de forma automàtica problemes de gran complexitat.

A més, i segons aquests relats, la democràcia és un obstacle per a la millora de la vida de la gent que proporcionaran aquestes persones tot poderoses que són més riques que molts dels Estats del nostre planeta.

I això no passa per casualitat, ni en un contexte neutre. D'acord amb els analistes i els observadors de les eleccions nord-americanes en produeixen en un context de més concentració dels mitjans públics de comunicació de premsa escrita i ràdio i televisió, i amb una important pes de les xarxes socials, que cada vegada s'utilitzen més per accedir a la informació.

En aquest contexte, una persona que ha donat suport al President Trump ha utilitzat en benefici propi un espai de la xarxa que en teoria ha de servir a l'interès públic, que va ser com van surgir les xarxes socials inicialment, com un espai accessible al bé públic global. Aquesta utilització partidista almenys posa de manifest que és molt necessària una major regulació, vist que l'accès a la informació és un dret al que han de poder accedir els ciutadans, sense desinformació ni intoxicació.

¿Hi ha solucions a aquesta realitat? En primer lloc, és necessari un projecte global que vengui de Nacions Unides per promoure la democràcia a nivell global, i això també s'hauria de fer a nivell de la UE i d'altres institucions de caràcter multilateral. Sembla obvi, però a vegades els aspectes més obvis són els més complexes d'assolir. I les institucions universals han de promoure una democràcia global que no sigui a diverses velocitats, asimètric.

En segon lloc, la política s'ha de reivindicar com a eina de transformació a través de la democràcia. I per això les forces social-demòcrates han de fer un gran esforç per lligar transformació social a progrés i democràcia liberal. De fet, sense democràcia no hi pot haver un progrés realment equitatiu i just, ni justícia social ni pluralitat ni una redistribució justa i equitativa ni molt menys un contracte social per viure a societats justes.

Per altra banda, és urgent una feina reguladora global i transversal: més regulació dels espais privats a les xarxes, menys concentració dels mitjans, més regulació front a la concentració de poder tecnològic, econòmic i polític, més legislació per perseguir la desinformació, més control sobre el finançament de les campanyes, i més respecte a la pluralitat democràtica i els drets humans.

Finalment, es necessari reflexionar profundament sobre els efectes de les guerres de Putin contra Ucraïna i d'Israel contra Gaza, perquè ambdues han accelerat narratives autoritàries i maximalistes, sense deixar espais pel diàleg, la serenitat i la recerca de la pau.

El llenguatge ferotge de les bombes s'ha imposat, i deixa molt poques escletxes per a la recerca del diàleg i els espais multilaterals, que han deixat espai al més fort i a qui crida més alt i de forma més violenta.

Tornar a la pau i a una governança multilateral es fonamental per a millorar les nostres democràcies. De fet la toxicitat global té un efecte pervers

a nivell local i també nacional perquè el renou global ho acaba inundant tot.

Les solucions en realitat existeixen, són al nostre abast, però la narrativa global necessita canviar per a reforçar les democràcies actuals. Està en les nostres mans.

És urgent una feina reguladora global i transversal: més regulació dels espais privats a les xarxes, menys concentració dels mitjans, més regulació front a la concentració de poder tecnològic, econòmic i polític,

Pere Joan Pons és membre de l'executiva del PSIB-PSOE, Senador per Mallorca i Vicepresident de l'Assemblea Parlamentària de la Organització de Cooperació i Seguretat a Europa (OSCEPA)

Reflexions sobre la democràcia a Europa

Teresa Riera

MEMBRE DEL COMITE CIENTIFIC DE LA FEPS,
CATEDRÀTICA DE UNIVERSITAT, I
PRESIDENTA DEL CONSELL DE LES ILLES
BALEARS DEL MOVIMENT EUROPEU

La força d'Europa resideix en la seva unitat, construïda en base a uns valors compartits: la pau, la democràcia, la igualtat, la llibertat, la solidaritat, el compromís amb els drets humans, la protecció d'una premsa lliure i independent, la defensa de l'Estat de Dret, la igualtat entre dones i homes, la cohesió econòmica, social y territorial, i el respecte a la diversitat de les nacions que la integren, entre d'altres.

Són principis i valors que donen solidesa al projecte europeu, però que corren el perill de ser revertits si no s'interioritzen com un patrimoni comú que cal continuar defensant, cuidant i renovant.

D'un temps ençà, la democràcia ha d'afrontar reptes complicats derivats de l'alça dels populismes, la propagació de la desinformació, la informació manipuladora, les fake news i les ingerències, en particular, les d'agents estrangers. Tot això condueix a desestabilitzar les institucions democràtiques, agreujar les fractures socials, socavar la confiança de la ciutadania en les institucions i els processos democràtics, i obstaculitzar la participació informada a la vida pública. Aquestes circumstàncies es veuen agreujades per la digitalització, que permet difondre la desinformació a una velocitat i amb una eficiència sense precedents.

Actualment, protegir les democràcies europees davant totes aquestes amenaces és una prioritat per la UE, que ha d'estar preparada jurídica i políticament per protegir-se i per fer front a la deriva autocràtica que ja pateixen alguns dels seus Estats membres, i disposar dels mecanismes adequats per contrarestar la degeneració democràtica. Per donar resposta a aquestes necessitats, la Comissió Europea va elaborar i presentar, l'any 2020, el Pla d'Acció per a la Democràcia Europea, amb finançament específic procedent de diferents programes de la UE, i el va complementar i aprofundir, ara fa un any, amb un paquet de Mesures de Defensa de la Democràcia,

La defensa de la nostra democràcia requereix d'accions decidides perquè, a tota la UE, les eleccions siguin lliures i justes. Per això cal protegir els processos electorals per garantir que tothom pugui

Per enfortir la democràcia és essencial també lluitar contra la pobresa i les desigualtats, impulsar el treball decent, millorar les polítiques de benestar social, y garantir la igualtat de gènere i la plena participació de les dones

prendre les decisions en un espai públic on les diferents opinions s'expressin lliurament, on els mitjans de comunicació siguin lliures i plurals, i on el món acadèmic i la societat civil puguin fomentar debats oberts i lliures d'ingerències.

La llibertat i el pluralisme dels mitjans de comunicació són principis, essencials per la democràcia, consagrats a la Carta dels Drets Fonamentals.

Gaudir d'una premsa lliure i plural que proporcioni al públic informació fiable, a més de facilitar la rendició de comptes i d'ajudar a que la ciutadania decideixi amb coneixement de causa, és fonamental per la lluita contra la desinformació i la manipulació del debat democràtic. Millorar la seguretat dels professionals de la comunicació per protegir-los de pressions indegudes en un entorn digital, i millorar el pluralisme i la independència dels propis mitjans de comunicació, tant públics com privats, a tota la UE, són els objectius del Reglament Europeu de la Llibertat dels Mitjans de Comunicació, que va entrar en vigor el passat mes de maig i que, mitjançant la creació del Comitè Europeu de Serveis de Mitjans de Comunicació, vol millorar també la cooperació entre les autoritats en aquestes matèries. Tot el nou conjunt de normes serà plenament aplicable a partir del 8 d'agost de 2025.

També en el marc de l'esmentat pla d'acció, s'han enfortit les mesures per respondre a la desinformació, la manipulació de la informació i les ingerències mitjançant un nou Codi de Bones Pràctiques en Matèria de Desinformació, acompanyat d'un protocol sòlid de seguiment, i d'un marc regulatori d'acord amb el Reglament de Serveis Digitals.

Però no vull deixa de esmentar que per enfortir la democràcia és essencial també lluitar contra la pobresa i les desigualtats, impulsar el treball decent, millorar les polítiques de benestar social, y garantir la igualtat de gènere i la plena participació i lideratge de les dones en la formulació de polítiques públiques i la presa de decisions.

S'ha dit que des de la UE no hem estat encertats quan hem volgut exportar el nostre sistema democràtic a altres continents. Puc estar d'acord amb que la democràcia pot adoptar diverses formes, però totes elles comparteix característiques comunes: eleccions lliures i justes; processos polítics transparents; separació de poders i igualtat davant la llei; una premsa independent, fiable i plural; l'oportunitat d'organitzar i participar plenament a la vida política, econòmica i cultural de la societat; i la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, valors, tots ells, que contribueixen a crear societats més pròsperes.

Mario Draghi, antic president del Banc Central Europeu (BCE), primer ministre d'Itàlia per consens entre 2021-2022, i un dels economistes més respectats de la UE, diu en el seu recent l'informe sobre el Futur de la Competitivitat en Europa: La Unió Europea existeix per garantir que sempre es mantinguin els valors fonamentals d'Europa: democràcia, llibertat, pau, equitat i prosperitat en un entorn sostenible. Si Europa ja no pot oferir aquests valors a la seva ciutadania, haurà perdut la raó de ser. Es tracta, doncs, de un compromís comú que necessitem recuperar per garantir el nostre futur com UE.

El Desafío de las Democracias en la Era de la Autocratización

Cristina Font

ASSISTENT D'INVESTIGACIÓ
AL CSIC-IPP I ESTUDIANT DE
DOCTORAT EN CIÈNCIES SOCIALS
A LA UC3M-JUAN MARCH

¿Qué está sucediendo con las democracias en el siglo XXI? ¿Representan los regímenes autoritarios un desafío insuperable para las democracias? (Puddington, 2011), ¿Son un animal político en vías de extinción? ¿La era de la democracia ha terminado? (Fukuyama, 2010).

Según el Índice de la Democracia realizado por Economist Intelligence, en el 2023 solamente 24 países contaban con un sistema político considerado como una democracia plena. Mientras tanto, las democracias defectuosas duplican esta cifra, alcanzando las 50. En el otro extremo del espectro, los regímenes pesan aún más en la balanza: 34 regímenes híbridos y 59 los autoritarios.

Desde el inicio del índice en el 2006, los resultados del 2023 han mostrado los niveles de democracia más bajos registrados. Tres años después de la pandemia de la Covid-19, que provocó un retroceso de las libertades en todo el mundo, el informe refleja el continuo malestar democrático y la falta de impulso para revertirlo. Lo más preocupante es que apenas el 7,8% de la población mundial vive en democracias mientras que el 54,6% se encuentra bajo regímenes híbridos y autoritarios. Según Freedom House, las libertades civiles y políticas han

disminuido globalmente durante 18 años consecutivos (hasta el 2023), y lo han hecho en 52 países. Los medios de comunicación, las ONGs y la oposición política son las principales víctimas de los regímenes autoritarios (Freedom House, 2024),

Economist Intelligence ha titulado el informe del índice del 2023 como la 'Era del conflicto', ya que las democracias se enfrentan al estallido simultáneo de guerras en distintas partes del globo y luchan para gestionar conflictos internos. De hecho, Freedom House llegó a la misma conclusión titulando a su informe del 2024 como 'El Perjuicio Creciente Causado por Elecciones Viciadas y Conflictos Armados'. En otras palabras, no solo las democracias son una minoría global, sino que además parecen incapaces de resolver las necesidades tanto internas como externas de sus sociedades, un factor clave para su supervivencia.

La sociedad actual se enfrenta a una 'era del conflicto', marcada por un aumento en la cantidad y la diversidad de los conflictos: interestatales, intraestatales y no estatales. Desde la invasión rusa a Ucrania y la guerra en el Sudán, hasta la conquista de Nagorno Karabaj por Azerbaiyán y las insurgencias islamistas en el Sahel. Los conflictos han alcanzado una escala y diversidad que reflejan las tensiones de un sistema internacional fragmentado (The Economist Intelligence Unit, 2023). Según The Economist, las guerras y la violencia están fuertemente correlacionadas con la ausencia de democracia: los regímenes híbridos y autoritarios es donde se concentran la mayoría de estos conflictos.

Aunque de entrada parece cierta la creencia popular de que las democracias son más pacíficas que

los regímenes autoritarios y que no se suelen declarar la guerra mutuamente, ésta debe ser matizada. Por otro lado y reforzando el argumento, incluso las democracias defectuosas presentan mayor riesgo de caer en conflictos internos y externos que las plenas. Por ejemplo, Israel, clasificado como una democracia defectuosa, enfrenta un conflicto armado con Hamás, mientras que India enfrenta tensiones tanto internas, con regiones secesionistas, como externas, en su frontera disputada con China. Otra media docena más de democracias defectuosas, entre ellas Brasil, Colombia, Indonesia, Jamaica, Filipinas y Tailandia, padecen conflictos internos, incluidas guerras entre bandas.

Por otro lado, en el 2022-23, más del 70% de los regímenes autoritarios y dos tercios de los híbridos estuvieron involucrados en guerras, insurgencias o

enfrentamientos violentos. Estas dinámicas se manifiestan en grandes guerras interestatales, como las ya mencionadas entre Rusia y Ucrania y Armenia y Azerbaiyán. Otros, fueron conflictos interestatales de menor orden como los enfrentamientos fronterizos entre Kirguistán y Tayikistán y entre Afganistán e Irán. Y, guerras civiles devastadores en Siria, Sudán, Yemen, Somalia, Myanmar, Libia y Etiopía. Además, muchas de estas naciones lidian con insurgencias islamistas, como en el Sahel africano, o con violencia ligada al narcotráfico, como en México, donde la guerra contra las drogas ha cobrado entre 200.000 y 400.000 vidas desde 2006 (The Economist Intelligence Unit, 2023). La fragilidad institucional dentro de las democracias defectuosas puede dar lugar a conflictos difíciles de resolver.

Ahora bien, ¿la democracia implica paz o es viceversa? ¿Cuál es la relación causal? Si bien los países más pacíficos tienden a ser democracias plenas, esto podría estar influido por otros factores, como el desarrollo socioeconómico y la estabilidad política previa. Las democracias más avanzadas suelen tener mayores niveles de PIB per capita y sistemas institucionales sólidos, que no solo fomentan la paz, sino que también promueven el desarrollo económico (The Economist Intelligence Unit, 2023). Por lo que, ¿la democracia y el desarrollo económico logran alcanzar la paz? O, ¿Es la paz la que permite la estabilidad democrática y el buen funcionamiento de la economía? Por el contrario, la inestabilidad política en regímenes híbridos y autoritari-

La paz relativa que disfrutaban las democracias no deben ocultar los desafíos internos que enfrentan

os parece perpetuar un círculo vicioso de conflicto, pobreza y represión. La prevalencia de conflictos en el mundo actual pone de manifiesto la importancia de las

democracias no solo como sistemas de gobernanza interna, sino también como pilares de estabilidad internacional. El mundo requiere de democracias estables que fomenten un contagio democrático que impulse la paz y reduzca los conflictos, estableciendo un entorno más cooperativo y seguro.

Sin embargo, la paz relativa que disfrutaban las democracias no deben ocultar los desafíos internos que enfrentan. Estos problemas, que van desde la desigualdad económica hasta la desafección ciudadana, amenazan con erosionar la legitimidad democrática desde dentro. De hecho, uno de los desafíos más significativos para las democracias contemporáneas es enfrentar las complejas crisis de gobernabilidad en un contexto de creciente inestabilidad global.

Una democracia es eficiente tanto en cuanto pueda satisfacer las demandas de sus ciudadanos por vía de servicios públicos (Dincecco, 2017). De allí que, una de las primeras cuestiones es la capacidad recaudatoria del estado, sin ella no es posible la supervivencia de la democracia o, por lo menos, la llamada democracia liberal (Corrales, 2022). En América Latina y Caribe, a diferencia de las democracias con economías avanzadas e integrantes de la OCDE, además de tener productos interior brutos (PIB) de menor cuantía, la recaudación de impuestos como porcentaje de sus PIB también es menor. Es decir, presentan déficit fiscal en su capacidad recaudatoria. Si el promedio entre los estados del OCDE es del 33,8% del PIB, en América Latina y Caribe el promedio se encuentra en un 22,9%. Incluso, en países como México o Perú, es todavía menor, alrededor del 16% (Corrales, 2022).

Una clase media débil, regímenes impositivos mal diseñados, el peso de la economía informal en el Estado y la alta evasión intencional son la receta para un Estado crónicamente infradotado y, consecuentemente, con una democracia debilitada. Es más, este fenómeno se comporta a modo de círculo vicioso continuo que se retroalimenta a sí mismo; por lo que los Estados y las democracias persisten en la 'trampa fiscal'. Unos servicios públicos defi-

cientes y maldotados inciden positivamente en la desigualdad social provocando la persistencia de la desigualdad económica de su sociedad, la informalidad laboral y la evasión impositiva. En otras palabras, todo empieza y termina con la baja recaudación fiscal. Y, alimentando con ello el fácil discurso populista que alimenta el sentimiento de que “se lo roban todo”, convirtiéndose en vox populi.

La polarización política extrema que estamos viviendo hoy en día es otro factor que mina la cohesión social y, por ende, la estabilidad institucional. Los clivajes ideológicos de izquierda- derecha se han intensificado, dando lugar a una dinámica de confrontación en la que las propuestas extremas se presentan como las únicas soluciones posibles. En las elecciones francesas del 2022, Emmanuel Macron y Marine Le Pen personificaron las tensiones entre globalización y proteccionismo. Ese mismo año, en las elecciones presidenciales de Brasil (2022), la contienda política entre Lula da Silva y Jair Bolsonaro reflejó la polarización ideológica existente entre las propuestas redistributivas del primero con las políticas de austeridad del candidato incumbente. En las elecciones presidenciales de Perú (2021), Colombia (2022) y Argentina (2023), los candidatos que llegaron a la segunda vuelta encarnaron los polos opuestos en el debate de a favor de un Estado con más amplias competencias o minimalista. Estos ejemplos muestran cómo no solo los clivajes tradicionales persisten sino que además se agravan, generando un ambiente de confrontación constante que en lugar de ampliar el diálogo político, lo debilitan, dificultando el consenso político y erosionando la estabilidad institucional.

Todo ello conduce al llamado ‘voto por enojo’ (Malamud y Núñez, 2018), donde los ciudadanos acuden a las urnas con irritación, hastío y desafección, lo que alimenta el sentimiento antiinstitucionalista en las democracias (Corrales, 2022). Esto conlleva a la aparición de candidatos neófitos, personas que asumen posiciones de poder a nivel nacional sin o con poca experiencia pública previa, y en muchos casos con resultados controvertidos. Ejemplos de este tipo de liderazgo se dan en todos los continentes: En América Latina, destacan Javier Milei (Argentina, 2023), Nayib Bukele (El Salvador, 2019), Pedro Castillo (Perú, 2021), y Donald Trump (Estados Unidos, 2016), quien también simboliza esta tendencia en América del Norte. En Europa, sobresalen casos como el de Volodímmir Zelenski (Ucrania, 2019), un actor convertido a presidente, y

Emmanuel Macron (Francia, 2017), quien, aunque había sido ministro de Economía en la legislatura anterior, irrumpió en la carrera presidencial al fundar su propio movimiento político independiente, alejándose de los partidos tradicionales y ganando. En Asia, Imran Khan (Pakistán, 2018), exjugador profesional de cricket, y Rodrigo Duterte (Filipinas, 2016), solamente con experiencia previa como alcalde, representan liderazgos disruptivos que desafiaran los sistemas establecidos. Finalmente, en África, Kais Saied (Túnez, 2019), profesor en derecho constitucional de carrera y sin afiliación política previa ni experiencia gubernamental, ganó las elecciones con su campaña focalizada en la lucha contra la corrupción y la élite política.

Como vemos, entre estos neófitos se encuentran empresarios y figuras mediáticas, académicos y deportistas profesionales, reflejando cómo el descontento ciudadano ha abierto a las puertas a liderazgos que rivalizan con los esquemas tradicionales.

A todo ello debemos sumarle el auge de las redes sociales que junto al desarrollo de la inteligencia artificial y las nuevas herramientas de análisis de datos y de propagación de la (des-)información han terminado de adulterar el espacio público mediático. Ya no hablamos de la política del escándalo sino de la arena política dominada por algoritmos que permiten la configuración de un ecosistema digital profundamente polarizado gracias a las burbujas informativas y donde la manipulación y las campañas de desinformación se convierten en las herramientas de control político y social. En las elecciones del 2020 en Estados Unidos, plataformas como Facebook, Twitter o Youtube prometieron tomar medidas drásticas contra la desinformación electoral, pero su esfuerzo no fue suficiente. Por ejemplo, la compañía Twitter (X en la actualidad), etiquetó los tuits de Trump donde se declaraba vencedor de la contienda electoral de forma prematura como ‘información falsa o engañosa sobre los procesos cívicos’ (The Independent Español, 2021). A pesar del trabajo realizado para

Ya no hablamos de la política del escándalo sino de la arena política dominada por algoritmos que permiten la configuración de un ecosistema digital profundamente polarizado

evitar la desinformación se difundieron un par de miles de encuestas en Twitter que difundían teorías conspirativas sobre el fraude electoral (Smith & Doe, 2024), lo que conllevó en parte al ataque al Capitolio días después (6 enero 2021). El uso de las tecnologías y la propagación de la (des-)información es necesario abordarla para proteger la integridad de las instituciones democráticas, ya que provocan el retroceso democrático incluso en las democracias más consolidadas y avanzadas, y a su vez, influyendo en su capacidad de influencia a nivel global.

Entonces ante este panorama, ¿quiénes son los garantes de las democracias? Los guardianes de las instituciones son los partidos y, mejor dicho, los partidos des-radicalizadores. Los partidos grandes y tradicionales que luchan por generar consensos entre la población son necesarios para frenar los puntos de vista y las posiciones extremas. Según Claus Offe (1984), ellos se ocupan de 'des-radicalizar las demandas', tanto de la sociedad como de los dirigentes políticos, ayudando a la estabilidad política y la cohesión social.

Aún así, hay un mal que pueden adolecer todos los partidos, incluso los tradicionales, y es la 'prepotencia presidencial' (Haggard y Kaufman, 2021), es decir, son la aparición de dirigentes que se creen con un poder que está por encima de las leyes, lo establecido e, incluso, del bien y del mal, donde su palabra tiene el don de modificar la realidad a su antojo. Donald Trump durante su primer mandato, 2016-2020, intentó superar los límites establecidos por los frenos y los contrapesos democráticos y también cuestionó la legitimidad del proceso electoral de 2020, donde la negación a aceptar su derrota electoral culminó en el asalto al Capitolio el 6 de enero de 2021, un evento sin precedentes en la democracia estadounidense. Jair Bolsonaro (Brasil, 2019-2022) también puso en duda la legitimidad de las elecciones ante la victoria de su contrincante Lula da Silva (2022). Durante la pandemia de la COVID-19, intentó centralizar al máximo el poder mientras minimizaba la importancia de la enfermedad (Human Rights Watch, 2022). Mientras tanto, en Turquía, Recep Tayyip Erdogan, desde el 2003, no solo ha debilitado la independencia judicial del país y los derechos de la oposición que sino también, bajo su liderazgo, el país ha transitado de

un sistema parlamentario a un sistema presidencial donde sus poderes han sido significativamente ampliados. Por su parte, en Rusia Vladimir Putin ha logrado que la duma en el 2020 aceptara una reforma constitucional que le permite mantenerse en el cargo hasta el 2036 (a sus 84 años), de facto ha eliminado los límites en los mandatos y se ha convertido en un 'presidente vitalicio' con extensos poderes. En América Latina, Nayib Bukele (El Salvador, desde el 2019), Andrés Manuel López Obrador (México, 2018-2024) y Jair Bolsonaro (Brasil, 2019-2022), los presidentes han arremetido contra las instituciones del Estado, la oposición y la prensa, siendo Nayib Bukele quién ha llegado más lejos con sus ataques a la democracia liberal, al tomar distintas medidas controvertidas con el fin de concentrar el poder, como en el 2021 tomó el control del poder judicial, de la fiscalía y de la administración, logrando que la nueva Corte aprobara su reelección presidencial. Finalmente, Hugo Chávez y Nicolás Maduro (Venezuela, desde 1999) han utilizado su control del aparato estatal para debilitar a la oposición, manipular las instituciones democráticas y consolidar su poder bajo un régimen autoritario, por lo que las elecciones bajo el mando de Maduro carecen de toda transparencia y legalidad.

La prepotencia presidencial de los susodichos nombrados muestra cómo esta puede llegar a manifestarse en distintos grados y contextos, desde en democracias consolidadas hasta en regímenes híbridos o autoritarios. En muchos casos, alcanza a transformar los sistemas políticos, debido a la ineficacia de las instituciones de frenos y contrapesos para contener y frenar su poder.

Estos problemas que se han mencionado que enfrentan las democracias internamente no son fenómenos aislados, sino globales. En este contexto, estas dinámicas han contribuido a la aparición de una tendencia más amplia conocida como 'tercera ola de autocratización' que erosiona los avances logrados por la tercera ola de democratización mencionada por Samuel Huntington. Este retroceso global se ha intensificado en las últimas décadas, sobre todo, a partir del 2000 y dando lugar al fortalecimiento de regímenes híbridos y autoritarios. Los gobernantes autocráticos no se encuentran solamente en Rusia y China sino también en África y Asia, fortaleciendo su control sobre el poder en lugar de aflojarlo (Mauk, 2020).

Los regímenes híbridos o autocráticos sustentan su legitimidad gubernamental a ojos de sus ciudadanos a través de distintos mecanismos siendo el uso de las elecciones el más controvertido, ya que, en algunas ocasiones, les permite incluso presentarse ante el resto de países como 'democracias', al

menos a nivel formal. En Rusia, en las elecciones de 2024, se emitieron entre 21 y 31 millones de sufragios falsos gracias a los cuales Vladimir Putin revalidó su mandato con el 87% de apoyos (Huffington Post, 2024). La celebración de elecciones en sistemas no democráticos implica la falta de transparencia y competencia real. Se suelen excluir a potenciales candidatos ganadores en la oposición, se manipulan los medios de comunicación y los resultados y se controla la opinión pública las publicaciones de fraude masivo.

De manera similar, en Venezuela, el régimen de Nicolás Maduro ha convertido las elecciones en un mecanismo para consolidar su poder. Según la Organización de Estados Americanos (OEA) en el 2024 se perpetró la ‘manipulación más aberrante’ de las elecciones presidenciales venezolanas, socavando la capacidad de los ciudadanos de ejercer su derecho al voto libremente (Infobae, 2024).

Otra herramienta poderosa son las redes sociales ya que ayudan a reforzar las narrativas oficiales y reprimir las voces disonantes con el gobierno. En Filipinas, Rodrigo Duterte, logró en el 2016 ganar las elecciones presidenciales gracias a reclutar un ejército de trolls para atacar y acosar a cualquiera que hablara en su contra. El actual presidente de Filipinas, Bongbong Marcos (desde el 2023), es el hijo del ex dictador que ha logrado llegar al palacio presidencial gracias al multimillonario engranaje de la maquinaria para la desinformación que ha permitido alimentar el olvido colectivo a través de una agresiva campaña que niega las pruebas

de los delitos de su familia, al tiempo que reescribe la historia como los salvadores del país y socava a los candidatos rivales (National Geographic, 2022). Filipinas ha convertido a las redes sociales en armas políticas.

La violencia ejercida por Duterte durante su campaña electoral

también fue trasladada a la vida real: entre el 2016 y el 2022, la llamada ‘guerra contra las drogas’ de Duterte fue testigo de más de 12.000 ejecuciones extrajudiciales de civiles, incluidos 122 niños, mientras que la represión de la prensa libre condujo a un aumento de los asesinatos sancionados por el Estado de activistas y críticos del gobierno por igual. Se teme que la alianza de las familias Duterte y Marcos con el objetivo de retener el poder entre sus manos acaben por aumentar el número de muertes. Hasta el 2022 más de 421 activistas filipinos ya habían sido asesinados por alzar la voz contra el Gobierno de Duterte, mientras que cientos de otros habían logrado escapar por poco a atentados contra su vida (National Geographic, 2022).

Estas prácticas no solo perpetúan los autoritarismos, sino que también envían un mensaje preocupante a nivel internacional: A través de elecciones manipuladas, estos regímenes logran proyectar una fachada democrática que les permite mantener cierta legitimidad en el ámbito internacional, negociar en foros multilaterales e incluso evitar sanciones políticas y económicas. Por ende, los regímenes híbridos y autoritarios no solo consolidan su poder internamente, sino que también desafían el orden internacional al presentar modelos alternativos de gobernabilidad. Estos modelos, implícitamente aceptados ya en el panorama global, representan una amenaza para las democracias frágiles, al verse tentadas a replicar prácticas autoritarias con la apariencia de legitimidad democrática y buenos resultados económicos.

La democracia no puede reducirse solamente a la celebración de elecciones que sean ‘consideradas libres y justas’ por observadores externos. Estos equipos, que a menudo llegan al país por primera

Los regímenes autocráticos sustentan su legitimidad gubernamental a ojos de sus ciudadanos a través de distintos mecanismos siendo el uso de las elecciones el más controvertido

vez y permanecen solo unos días durante el proceso electoral (Mills & Obasanjo, 2019), no siempre tienen la capacidad de evaluar en profundidad la legitimidad del supuesto sistema democrático en su conjunto.

A pesar de los desafíos, aún hay razones para mantener nuestra esperanza en el futuro de las democracias. África ofrece dos ejemplos positivos en este sentido. En 2016, Nigeria desempeñó un papel clave para garantizar una transición pacífica en Gambia, tras unas elecciones disputadas en las que el entonces presidente Yahya Jammeh, aun habiendo aceptado los resultados inicialmente, después se negó a ceder el poder. Por su parte, Sudáfrica, considerada una de las democracias más consolidadas en el continente desde la caída del apartheid en 1994, es un referente regional. Recientemente, el país ha demostrado la fortaleza de sus instituciones de frenos y contrapesos, que han logrado mantenerse independientes frente a presiones políticas. Entre 2009 y 2018, Sudáfrica atravesó un período de creciente deterioro político durante la presidencia de Jacob Zuma, marcado por acusaciones de corrupción sistémica. El caso sudafricano ofrece valiosas lecciones para el resto de las democracias: frente a los desafíos y amenazas actuales, la resiliencia democrática radica en la fortaleza de sus instituciones, su capacidad de autocorrección y su habilidad para abordar y reducir las desigualdades sociales.

Aunque la ola de autocratización cuestiona la consolidación de la democracia a nivel global e impide darla por sentada, aún podemos destacar con orgullo la resiliencia y capacidad de supervivencia de las democracias.

Referencias:

- Calderón Gutiérrez, J. F. (2022). Abya Yala 2.0: Cambios y desafíos. *La Vanguardia Dossier*, (85), 6-13.
- Corrales, J. (2022). Informe de guerra: El estado de la democracia en América Latina. *La Vanguardia Dossier*, 85, 16-22.
- Dincecco, M. (2017). *State Capacity and Economic Development: Present and Past*. Delapalme, N. (2019). Democracia y gobernanza. *Vanguardia Dossier*, (74), 22-25.
- Freedom House. (2024). *Freedom in the World 2024: The manipulation of elections and armed conflict marked global decline*. Recuperado de <https://freedomhouse.org/es/article/nuevo-informe-la-manipulacion-de-las-elecciones-y-el-conflicto-armado-marcaron-el-deterioro>.
- Fukuyama, F. (2010). Is the Age of Democracy over? *The Spectator*, February 10, 14-15.
- Haggard, S., & Kaufman, R. (2021). *Backsliding: Democratic*

Regress in the Contemporary World.

Cambridge University Press.

-Huffington Post. (2024). El récord de falsificación de votos de Putin sale a la luz. Recuperado de

<https://www.huffingtonpost.es/global/el-record-falsificacion-votos-putin-sale-luz.html>.

-Human Rights Watch. (2022). Informe Mundial 2022: Con los autócratas a la defensiva, ¿estarán los líderes democráticos a la altura de las circunstancias? Recuperado de <https://www.hrw.org/world-report/2022>.

-Infobae. (2024, julio 30). La OEA concluyó que el régimen de Maduro perpetró “la manipulación más aberrante” en las elecciones presidenciales de Venezuela. Recuperado de <https://www.infobae.com/venezuela/2024/07/30/la-oea-concluyo-que-el-regimen-de-maduro-perpetro-la-manipulacion-mas-aberrante-en-las-elecciones-presidenciales-de-venezuela/>.

-Malamud, C., & Núñez, R. (2018). El voto del enojo: El nuevo (o no tan nuevo) fenómeno electoral latinoamericano. Real Instituto Elcano.

-Mauk, M. (2020). *Citizen Support for Democratic and Autocratic Regimes*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198854852.001.0001.

-Mills, G., & Obasanjo, O. (2019). Democracia, desarrollo y hacer que África funcione. *Vanguardia Dossier*, (74), 6-13.

-National Geographic. (2017). Els Enfarinats: Donde las armas para la guerra son harina y huevos. Recuperado de <https://www.nationalgeographic.es/historia/2017/09/els-enfarinats-donde-las-armas-para-la-guerra-son-harina-y-huevos>.

-Offe, C. (1984). *Competitive Party Democracy and Keynesian Welfare State. Contradictions of the Welfare State*, Routledge.

-Puddington, A. (2011). *The Authoritarian Challenge to Democracy*. Freedom House. Recuperado de <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2011/essay-authoritarian-challenge-democracy>.

-Smith, J., & Doe, A. (2024). Prevalencia y sesgos en encuestas electorales de Twitter durante las elecciones de 2020. arXiv. Recuperado de <https://arxiv.org/abs/2405.11146>.

-The Economist Intelligence Unit. (2024). *Democracy Index 2023: Age of Conflict*. The Economist Intelligence Unit Limited. Disponible en: www.eiu.com.

-The Independent Español. (2021, noviembre 16). Redes sociales, desinformación electoral y el impacto en las elecciones de EE. UU. Recuperado de <https://www.independientespanol.com/tecnologia/redes-sociales-desinformacion-electoral-twitter-donald-trump-biden-b1598457.html>.